

ÇAĞDAŞ DÖNEMDE USÛL-İ FIKHİN YENİLENMESİ TARTIŞMALARI

Soner DUMAN*
Shaker JABARI**

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 24 Ekim 2019, **Kabul Tarihi:** 29 Mart 2020, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2020, **Atıf:** Duman, Soner. Jabari, Shaker. “Çağdaş Dönemde Usûl-i Fıkhın Yenilenmesi Tartışmaları”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/1 (Mart 2020): 199-233.

<https://doi.org/10.33415/daad.637895>

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 24 October 2019, **Accepted:** 29 March 2020, **Published:** 31 March 2020, **Cite as:** Duman, Soner. Jabari, Shaker. “Discussions of the Renewal of Jurisprudence Fundamentals in the Modern Age”. *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 20/1 (March 2020): 199-233.

<https://doi.org/10.33415/daad.637895>

Öz

Bu makalede fıkıh usûlünün yenilenmesi konusunda modern dönemde ileri sürülen farklı görüşler incelenmiştir. XIX. yüzyılın sonundan itibaren İslam dünyasında tecdit, ihya ve ıslah gibi farklı isimlerle anılan birtakım girişimler söz konusu olmuş ve Müslümanların Batı karşısındaki geri kalışı konusunda farklı görüşler ve çözüm önerileri ortaya konulmuştur.

Bu çalışmada yenilenme konusundaki görüşleri ile öne çıkan dört ekolün temel fikir ve temsilcileri ana hatlarıyla tanıtılmıştır. Söz konusu ekoller “çağdaş akılcı ekol”, “realist ekol”, “modernist ekol” ve “tarihselci ekol” şeklinde belirtilebilir.

Çalışmamızda bu ekollerin fıkıh usulünün yenilenmesine dair görüş ve önerileri, geleneksel usûle yönelttiği eleştiriler ele alınmaya çalışılmıştır. Usûlün yenilenmesi konusundaki görüşleri mahiyetleri itibarıyla “klasik fıkıh usûlünün işlevsizliğini ve gereksizliğini”, “fıkıh usûlünü çağa uyarlama”, “fıkıh usûlünün şekli ve tali kaynaklarını yenileme” ve “fıkıh usûlünü tarihsel açıdan yenile-

* Prof.Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. duman@sakarya.edu.tr, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-7232-9660>

** Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. std_shaker@hotmail.com. Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0003-4135-8597>

me” eğilimi şeklinde belirtmek mümkündür. Her bir eğilimin temsilcileri tanıtılacak ve usule yönelik teklifleri serdedilip değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tecdit, İhya, Islah, Yenilenme, Usûl-i Fıkıh.

Discussions of the Renewal of Jurisprudence Fundamentals in the Modern Age

Abstract

The research takes views on the subject of renewal in the origins of jurisprudence in modern times. At the end of the nineteenth century, calls for renewal began to appear with names such as "renewal", "renaissance" and "reform" and Muslims began to write their proposals, solutions and opinions to keep pace with Western civilization. Most of the renewal was related to the fundamentals of jurisprudence in the last century.

In this article there are four schools of innovation were introduced in theology and the most important personalities and their views. These schools are modern school, rational school, historical school and modernist school. The article also focuses on the traditionalist views, suggestions and criticism.

The opinions of scientists are sorted in four directions. The first trend revolves around the discontinuation of the use of the principles of jurisprudence. In secondary evidence such as custom and interest. The last section concerns the areas of renewal.

Keywords: Renewal, Revival, Reform, Modernize, Jurisprudence Fundamentals.

Giriş

Usûl ilmi, ilk defa İmam Şafii'nin (ö. 204) “er-Risâle” adlı eserini yazmasıyla birlikte müstakil bir ilim hüviyetine bürünmüştür. Tarihsel süreç içerisinde bu ilmin kavram ve konuları gittikçe artan oranda bir genişleme göstermiştir. Nitekim başlangıçta şer’î delillerin hücciyeti, aralarındaki hiyerarşik yapı ve anlaşılması meselesine odaklanan usûl ilmi, zaman içinde mantık ve kelâma ilişkin konuların da dâhil edilmesiyle genişlemiş, sonraki dönemde makâsîd tartışmalarını da içine alarak daha da genişlemiştir.

Tarihsel süreç içerisinde bu ilmin yenilenmesi yönünde pek çok girişim söz konusu olmuştur. Bu girişimler kimi zaman usûlün ilk dönemdeki haline geri döndürülmesi, kimi zaman da belirli konuların daha belirgin bir şekilde işlenmesi yönünde olmuştur.¹

Muasır âlimlerden Muhammed ed-Desûkî'nin belirttiği gibi hicrî VI. asrın başlarında vefat eden İmam Gazzâlî (ö. 505), usûle

¹ Detaylı bilgi için bkz. Yunus Apaydın, “Klasik Fıkıh Usûlünün Yapısı ve İşlevi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 1, (2003).

dair yazdığı “el-Mustasfâ” ve “Şifâü'l-galîl” adlı eserlerinde usûlün kimi konularında yenilenme ve yeni görüşlerin ortaya konulmasına ihtiyaç bulunduğuna işaret etmiştir.²

Gazzâlî sonrası dönemde de usûl ilminin yenilenmesine yönelik girişimler devam etmiştir. Hicrî VIII. asrın sonlarında vefat eden İmam Şâtibî (ö. 790) de “el-Muvâfakât” adlı eserinde usûl eserlerinde yer alan kimi meselelerin usûl ilmiyle bir bağlantısının olmadığına dikkat çekmiş, ayrıca usûl eserlerinde şeriatın maksatları konusuna âlimlerin yeterince önem vermediğini belirtmiştir.

Modern dönem öncesi bu çağrıyı yenileyenlerden birisi de Şevkânî olmuştur. Şevkânî usûlün yenilenmesi konusunda önemli bir adım atmıştır. Nitekim onun, usûle dair yazdığı eserine “İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkîk'l-hak min 'ilmi'l-usûl” başlığını koyması bu çağrının işaretlerinden biri sayılabilir.³

Usûlün yenilenmesi konusundaki tartışmalar çağdaş dönemde de devam etmiştir. Mısırlı usûlcülerden Mahmud Ebû's-Suûd gibi muasır âlimlerin bir kısmı usûlün kat'î bir ilim olup içtihadı kapalı olduğu gerekçesiyle yenilenmesi fikrine karşı çıkarken⁴ Yusuf el-Karadâvî gibi bazı âlimler ise usûlde yenilenmenin mümkün olduğunu, tarih boyunca farklı görüşlerin söz konusu olduğu meselelerin incelenerek her bir meselede tercihe şayan olan görüşün tespit edilerek tercih yapılabileceğini belirtmişlerdir.⁵

Fıkıh usulünün yenilenmesi konusunda Türkiye’de yapılan çalışmalar arasında Mehmet Boynukalın’ın “Fıkıh Usulünde Yenilenme İhtiyacı ve Ortaya Çıkardığı Tartışmalar” adlı doktora tezi bizim ele aldığımız konuyla ilgili doğrudan yapılmış bir çalışmadır. Söz konusu çalışmada Şer’î delillerden Kitap, Sünnet, İcma, Örf ve İstislah üzerinde modern dönemde yapılan tartışmalar, ileri sürülen teklifler değerlendirilmiş, her bir meselede görüş sahiplerinin yaklaşımları isimleri verilerek teker teker ortaya konulup değer-

² Muhammed ed-Desuki, “Menhec cedîd li dirâseti ‘ilm-i usûli'l-fikh”, *Şeriat Fakültesi Kanun ve İslami Araştırmalar Dergisi*, (1415), 131. Vasfi Aşur Ebu Zeyd, el-Muhâvelâtü't-tecdîdiyyeti'l-muâsıra fi usûli'l-fikh, 1. baskı, 1430 h. 2009 m. (Mısır, Savt'ül-Kalem el-Arabi, 2009/1430), 10.

³ Desuki, Menhec cedîd li dirâseti ‘ilm-i usûli'l-fikh, (1415), 131. Vasfi Aşur Ebu Zeyd, el-Muhâvelâtü't-tecdîdiyyeti'l-muâsıra fi usûli'l-fikh, 10.

⁴ Ebu Zeyd, el-Muhâvelâtü't-tecdîdiyyeti'l-muâsıra fi usûli'l-fikh, 11.

⁵ Ebu Zeyd, el-Muhâvelâtü't-tecdîdiyyeti'l-muâsıra fi usûli'l-fikh, 11.

lendirilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise Muhammed Tâhir bin Aşur ve Hasan Turabî'nin fıkıh usulünün yenilenmesi konusundaki projeleri müstakil bir bölüm halinde genişçe ele alınmıştır. Bizim makalemiz ise şer'î delillerden hareketle ve her bir delile ilişkin belirli şahısların görüşlerinin serdedilmesi yönünde bir çalışma olmayıp yenilenmenin mahiyeti dikkate alındığında söz konusu edilebilecek farklı ihtimaller üzerinden hareket eden bir çalışmadır. Bunu yaparken yenilenme konusunda görüş ileri süren şahıslar üzerinden değil ekoller üzerinden hareket ettik. Her bir ekolün temsilcileri, bu temsilcilerin İslam'a genel anlamda bakışları, daha da özelde fıkıh usulüne bakışları ele alınmış, teklif ettikleri yenilenmenin boyutları ve mahiyeti üzerinde durulmuştur.

Fıkıh usûlünün yenilenmesi konusunda görüş belirten ekoller bulunmaktadır.

1.Çağdaş Akılcı Ekol

202 | db Çağdaş akılcı ekolün ortaya çıkışında din ile ilerleme arasındaki ilişki sorunsalı doğrudan etkili olmuştur. Batı toplumlarının din ile arasına mesafe koyması sonucunda bilim ve teknolojiye ilerlemesi aynı şeyin İslam toplumlarında da uygulanması gerektiği yönünde bazı düşüncelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu görüşte olanlara göre dine aşırı bir şekilde bağlanma insanlığı bilim ve teknolojik yeniliklerden uzak bırakmaktadır.

1.1. Çağdaş Akılcı Ekolün Ortaya Çıkışı

XIX. asrın sonlarına kadar İslam dünyasının hamisi konumunda bulunan Osmanlı devletinin zayıflaması ve İslam dünyasının Batılı devletlerin sömürgesi durumuna düşmesi sonucunda Müslüman topluma mensup Seyyid Ahmet Han (ö. 1898) gibi⁶ bir kısım aydınlarda Avrupa insanının yaşam tarzı, fikir ve düşüncelerine yönelik hayranlığın söz konusu olmaya başladığı görülmektedir. Bu görüşte olanlar, Batılı devletlerin bilim ve teknolojiye atılım yapmasının temelinde devletin ve sosyal hayatın dinî kurallara dayalı bir şekilde düzenlenmesinden vazgeçmesini görmüşlerdir. Bu düşüncede olanların bir bölümüne göre İslam toplumları da ilerlemek ve gelişmek için Batıyla benzer bir biçimde dinin sosyal hayata müda-

⁶ Şevket Kotan, "İslam Geleneğinin Dönüşümü ve Tarihselcilik Sorunu", *Bilimname Dergisi* 6, (2004), 119.

halesini ortadan kaldırmalı, Batının ilerlemesini sağlayan değerleri özümsemelidir.⁷

Bu düşünce, İslam'ın Hristiyanlık gibi topluma ve siyasete yön vermekten uzak bir yapıya bürünmesi anlamına geliyordu. Çok geçmeden İslam'a Hristiyanlık muamelesini reva gören bu düşünce akımına karşı tepkiler de ortaya çıkartılmıştır. Söz konusu düşünceyi İslam'ı aslî hüviyetinden etmeye çalışan bâtil ve tehlikeli düşünceler bütünü olarak gören birtakım düşünürler, söz konusu düşünceye yönelik karşıt görüşlerini ortaya koydular. Bu düşünce akımı meseleleri salt akıl ve mantık temelinde değerlendirdiği için "çağdaş akılcı ekol" olarak isimlendirilmiştir.⁸

1.2. Çağdaş Akılcı Ekolün Temsilcileri

Bu akımın temsilcilerinden biri Rifâ'a et-Tahtâvidir. et-Tahtâvi 1801 yılında Mısır'da doğmuş, 1873'te vefat etmiştir.⁹ Eğitimini ise Ezher'de tamamlamıştır. 1831 yılında Fransa'yı ziyaret eden Tahtâvî, bu ziyaret sırasında batı medeniyetine hayran kalmıştır. Söz konusu ziyaret onun düşünce dünyasında bir dönüşüm meydana getirmiştir. Tahtâvî bundan sonra batıcı bir yaklaşım sergilemiş, çağdaş bilimlere yönelmiştir. Tahtâvî'nin bu düşünceleri daha sonra aynı ekolün temsilciliğini yapan kimseler için de belirleyici olmuştur.¹⁰

Muhammed Abduh, 1849 yılında Mısır'da doğmuştur. Küçük yaşta Kur'an'ı ezberleyerek hafız olan Abduh ilk eğitimine Tanta Ahmedîye Cami'inde başlar. Yüksek öğrenimini Ezher'de tamamlayan Abduh, yalnızca dinî ilimleri tahsil etmekle kalmaz aynı zamanda mantık, matematik, mühendislik ilimleri de okur. Abduh'un hayatındaki en önemli değişimlerden birisi Cemaleddin Efgânî ile görüşmesi vesilesiyle olur. Kendisinden felsefe ve kelâm öğrenir, onunla özel bir iletişimde bulunur, görüşlerinden etkilenir. Ezher'de mantık öğretmenliği yapan Abduh bir süre sonra Efgânî ile

⁷ Hamd el-Cemal, İtticâhâtü'l-fikr'l-İslâmîyyi'l-muâsır fi Mısır, 1. baskı, (Riyad, Dar Alem'ül-Kutub), 1: 223.

⁸ Hamd el-Cemal, İtticâhâtü'l-fikr'l-İslâmîyyi'l-muâsır fi Mısır, 1: 223.

⁹ el-Cemal, İtticâhâtü'l-fikr'l-İslâmîyyi'l-muâsır fi Mısır, 1:223. Hazza el-Gâmidî, Muhavalatü't-Teccid fi Usûl'il-Fıkh ve Da'vatuhi Dirasa ve Tekvima. 1. baskı, (Suudi Arabistan, İmam Muhammed bin Suud Üniversitesi, 2008/1429), 1: 427-428.

¹⁰ Nazik Saba Yared, er-Rahhâlûne'l-Arab ve hadâratü'l-garb fi nahnadi'l-Arabiyyeti'l-hadise, 1. baskı, (Beyrut, Müessese Nevfel, ty), 25. El-Gâmidî, Muhavalat'üt-Teccid fi Usûl'il-Fıkh ve Da'vatuhi Dirasa ve Tekvima, 1:428.

ilişkisinden dolayı bu görevden alınır, birkaç yıl sonra Arap ayaklanmasına destek verme suçu sebebiyle Avrupa'ya sürgün edilir. Mısır'a dönmesi sonrasında bir süre kadı olarak görev yapan Abduh daha sonra Mısır müftülüğüne atanır.¹¹

Keşmir kökenli olan Muhammed İkbâl, 8 Kasım 1877'de doğdu.¹² Doğu'nun en ünlü şair ve düşünürlerinden olan ve aynı zamanda devlet adamlığı yönü de bulunan İkbâl, 21 Nisan 1938'de vefat etti. İkbâl, Batı düşüncesini bütün boyutlarıyla incelemiş, bunun sonucunda İslam'da dinî düşüncenin yenilenmesi konusunda bir çağrıda bulunmuştur. Ona göre dinî düşünce gözden geçirilmeli, gerektiğinde yeniden inşa edilmelidir.¹³

İkbâl'in fıkıh usûlü konusunda müstakil bir eseri bulunmamakla birlikte "İslam'da Dinî Düşüncenin Yenilenmesi" adlı eserinde fıkıh usûlü ile ilgili konulara da temas etmiştir.

1917 yılında Mısır'da doğan Muhammed el-Gazâlî, eğitimini Ezher'de tamamladı. Hayatı boyunca birçok görevi üstlenen Gazâlî, Mısır'daki önemli camilerde imam-hatip olarak çalıştı. Vakıflar Bakanlığı'nda vaizlerin sorumlusu, camilerin müfettişi, camiler müdürü ve vakıf bakanlığı müsteşarı olarak vazife aldı. Birkaç üniversitede hocalık yaptı. Ümmülkurâ ve Katar üniversitelerinde misafir hoca ve Emîr Abdülkadir Üniversitesi'nin hem kurucusu hem de akademik kurul başkanı oldu. 1996'da vefat etti ve Bakî mezarlığına defnedildi.¹⁴

1.3. Çağdaş Akılcı Ekolün Temel Fikirleri

Muhammed Abduh'a göre şer'î delillerin ilki Kur'an olup Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasında eski tefsircilerin görüşlerinin terk edilerek çağdaş tefsir yöntemi benimsenmelidir. Abduh Kur'an tefsirinde naklî delillerden çok aklî delillere yer vermenin

¹¹ Osman Keskiöğlü, Muhammed Abduh(1266-1323 H. / 1849-1905M.), Nkara üniversitesi, İlahyat Fakültesi, (1970) 18, 109-113.

¹² Mevlüt Albayrak, Muhammed İkbâl'in din felsefesinde Alfred North Whitehead'in etkisi, Dini Araştırmalar, 4/11, (Eylül 2001), 36.

¹³ Muhammed İkbâl, "Tecdidü'l-fikri'd-dînî fi'l-İslâm, (Kahire, Dar'ul-Kitabi'l-Mısırî, 2011), 14.

¹⁴ Mustafa Karataş, Çağdaş Yazar Muhammed Gazâlî'nin Hadis ve Sünnet İlişkin Görüşleri, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 10 (2014), 38-39.

gerekli olduğunu kabul eder. O, akli delillere nakli delillerden daha çok önem verir ve ona göre akli delil daha sahihtir.¹⁵

İkbal'a göre ister nassa dayalı olsun ister olmasın bütün fikhî hükümler içtihadı konu olmalıdır. Bu yönüyle o, klasik usûlde "Me-vid-i nassta içtihadı mesağ yoktur." şeklinde ifade edilen kuralı reddeder. İctihat işleminin akla dayalı olması gerektiğini savunan İkbal, sünneti şer'i delillerin ikincisi olarak kabul etmekle birlikte sünnete ilişkin rivayetlerin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini ileri sürer.¹⁶

Muhammed el-Gazzalî gerek rivayet kültürüne gerekse İslamî ilim geleneğine dair kitaplara çeşitli tenkitler yöneltmiştir. Ona göre İslami ilimler sahasında yazılmış eserlere ve sünneti bize aktaran rivayet malzemesine birtakım yanlış rivayetler ve görüşler girmiştir. Ona göre sünnet ve hadis rivayetleri yeniden gözden geçirilmeli ve yeniden orijinal haline döndürülmelidir.¹⁷

Çağdaş akılcı ekolün genel özelliklerini ve temel fikirlerini şu şekilde belirtebiliriz:

1. Dini meseleleri ele almada aklın rol ve işlevinin arttırılması.

Kuşkusuz dinde akıl son derece önemlidir. Her şeyden önce din, akıl sahibi kimselere hitap eder. Pek çok ayet aklın kullanılmasını emir ve teşvik eder. Bununla birlikte dinde akıl, tek ölçü değildir. Kaldı ki bu ekol tarafından akıl ile neyin kastedildiği de yeterince ortaya konulmuş değildir. Şayet akıl ile mantığın ilkeleri kastediliyorsa bu anlamıyla akli bir ölçü olarak kabul etmeyen bir yaklaşım zaten söz konusu olamaz. Şayet bu kavram ile akli yegâne bilgi kaynağı olarak kabul eden rasyonalizm kastediliyorsa, vahiy gibi akıl-üstü bir kaynağa inanan bir dinin mensupları açısından bu durum kabul edilebilir değildir. Bunun dışında akıl konusunda pek çok sübjektif yaklaşımlar söz konusudur¹⁸.

¹⁵ Muhammed Abduh, İslam ve nasraniye ma' ilim ve el-medeniye, (Mısır, Darü'l Hadasa, 1968), 63 ve sonrası.

¹⁶ Muhammed İkbal, Tecdidü'l-fikrî ed-dînî fi'l-İslâm, Çev: Muhammed Adas, (Mısır, Darü'l-Kitab el-Masri, 2011), 303 ve sonrası.

¹⁷ Muhammed Gazâlî, es-Sünnetü'un-nebeviyye beyne ehl-i'l-fikh ve ehli'l-hadis, (Kahire, Dâru'ş-Şurûk), 18 ve sonrası, Karataş, Çağdaş Yazar Muhammed Gazâlî'nin Hadis ve Sünnet İlişkin Görüşleri, 38.

¹⁸ El-Gâmidî, Muhâvelâtü't-teccid fi usûl'il-fikh , 1:438.

2. Başta mucizeler olmak üzere dinin temel kaynaklarında yer alan birtakım hususların ret ve inkârı pahasına modern bilim ile din arasında bir takım zorlama yorumlara dayalı uzlaştırma çabalarının benimsenmesi¹⁹.

3. Batı dünyasına karşı İslam'ın güzelliğini ve yüceliğini savunmak üzere İslam ile Batı düşüncesi arasında birtakım zorlama paralellikler kurma yönünde aşırı gayret sergilenmesi²⁰.

4. Mu'tezile mezhebinin görüş ve yönteminden etkilenme.²¹ Çağdaş akılcı ekol, özellikle Mu'tezile'nin "nassın tevili" başta olmak üzere akli yaklaşımlarını ciddî ölçüde sahiplenmiş ve bu bakış açısını modern meselelere uyarlamaya çalışmıştır. Bunun temelinde İslam'ın "rasyonel" yönünü vurgulama çabası yatmaktadır.²²

1.4. Çağdaş Akılcı Ekolün Usûlün Yenilenmesi Konusundaki Görüşleri

1.4.1. Kur'an ve Sünnet Hakkındaki Görüşleri

206 | db

Çağdaş akılcı ekol temsilcileri Kur'an ve Sünnetin anlaşılması konusunda klasik usûlün anlama yöntemine ilişkin bazı eleştiriler yöneltmişlerdir. Fehd er-Rûmî, akılcı ekolün Kur'an'ın anlaşılması konusundaki görüşlerini şu şekilde ortaya koymuştur:

"Kur'an İslamî hükümlerin temel kaynağı olup dine ilişkin bütün temel konuları kapsamaktadır. Ancak Kur'an'ın doğru anlaşılması için gerek her bir surenin kendi iç bütünlüğüne gerekse Kur'an'da ele alınan herhangi bir konunun bütün uzantılarının bir araya getirilmesine dikkat etmek, Kur'an tefsirinde İsrailiyyattan uzak durmak gerekir. Zira bu gibi hususlar Kur'an'ın ana mesajının anlaşılmasının önünde bir engel teşkil etmektedir. Yine Kur'an tefsirinde akla önem verilmesi, rivayet tefsirinin ise ikinci planda ele alınması, taklidin terk edilmesi gerekir. Bu esaslar dahilinde anlaşılması durumunda Kur'an toplumların ıslahı için temel kuralları içermektedir".²³

¹⁹ El-Gâmidî, Muhâvelâtü't-tecdid fi usûl'il-fikh , 1:438.

²⁰ El-Gâmidî, Muhâvelâtü't-tecdid fi usûl'il-fikh , 1:438.

²¹ El-Gâmidî, Muhâvelâtü't-tecdid fi usûl'il-fikh , 1:439

²² El-Gâmidî, Muhâvalat'üt-tecdid fi usûl'il-fikh , 1:439.

²³ Fahd er-Rumi, Menhecül-medreseti'l-akliyyeti'l-hadîse fi't-tefsîr, 1. baskı, (Beirut, Müesseset'ür-Risale,1993) 222 ve sonraki. ' El-Gâmidî, Muhâvalat'üt-tecdid fi usûl'il-fikh ve da'vatuhu dirasa ve tekvim, 1:445-446.

Akılçı ekolün sünnet konusundaki görüşlerine gelecek olursak, bu ekol kapsamında yer aldığını değerlendirdiğimiz Muhammed Abduh'a göre haber-i vâhid türünden hadisleri kabul etmek vacip değildir, dolayısıyla haber-i vahidin tekzib edilmesi söz konusu olabilir.²⁴ Muhammed el-Gazzalî de haber-i vahid ve mütevatir haberlerin aynı derecede kesinlik ifade etmesinin söz konusu olamayacağını, akla ve naslara uygun olmayan haber-i vahidlerin reddedilebileceğini ileri sürer.²⁵ Muhammed İkbâl'e göre modern devletin kanun ihtiyacını karşılamak için kanunlaştırma yaparken hadislerin dikkate alınması doğru olmaz.²⁶

1.4.2. Çağdaş Akılçı Ekolün İctihatla İlgili Görüşleri

Çağdaş akılçı ekolün mensupları İslam'ın akla verdiği önemin en bâriz göstergesi olarak içtihat kavramı üzerinde önemle dururlar. İctihat, İslami hükümlere ulaşmada akla önem ve değer verilmesinin en önemli ispatıdır. Bu ekol mensuplarına göre nasslarda asıl olan ta'lildir. Nasslardaki illetleri araştırmak, böylece nassın maksadına ulaşmak gerekir. İctihat, tarihten devraldığımız rivayet malzemesi ve bilgi ile günümüz şartları arasında bir bağlantı kurmak, bunun için bütün gücünü kullanmaktır. Akılçı ekol mensupları "Mevrid-i nassta içtihadta mesağ yoktur." şeklinde usûl ilminde yer alan genel kuralı kabul etmezler. Onlara göre nasslarda içtihadın yasaklanması bir yana asıl içtihat nasslar üzerinde gerçekleşmelidir.

Muhammed İkbâl'e göre Kur'an gelişme ve değişime kapı açan bir metin olarak insanlara farklı varlık tarzları ve yeni hakikatlere ilişkin imkânlar sunar. Bu sebeple değişmek ve gelişmek Kur'an'a aykırı bir durum olarak nitelenemez. Dünyada bir değişim meydana getirmek ve çağın sorunlarına cevap verecek içtihadı ulaştırmak öncelikle düşünce değişikliğinden başlar.²⁷

²⁴ Muhammed Abduh, Al-A'mal al-Kamila, Nşr: Muhammad İmarah, baskı. 1, (Kahire, Dâru's-Şurûk, 1993), 186-187. El-Gâmidî, Muhavalat'üt-tecdid fi usûl'il-fikh ve da'vatuhu dirasa ve tekmim, 1:476.

²⁵ Muhammed el-Gazali, es-Sünnetü'n-nebeviyye beyne ehli'l-fikh ve ehli'l-hadis, 10. baskı, (Mısır, Dar'uş-Şuruk, Ty) 74. Karataş, Çağdaş Yazar Muhammed Gazâlî'nin Hadis ve Sünnet İlişkin Görüşleri, 56-57.

²⁶ İkbâl, "Tecdidü'l-fikri'd-dîni fi'l-İslâm, 288-289..

²⁷ El-Gâmidî, Muhavalat'üt-tecdid fi usûl'il-fikh ve da'vatuhu dirasa ve tekmim, 1:583.

1.4.3. Çağdaş Akılcı Ekolün Eğilimi: Fıkıh Usûlünde Şekî - Sınırlı – Tali Kaynaklar Yenileme Eğilimi

Bu eğilimi kendi içinde üç kısma ayırmak mümkündür: Usûlün şekî yönüne dönük yenilenme, usûlün mahiyetinde sınırlı bir yenilenme ve tali kaynaklarda yenileme.

1.4.3.1. Usûlün Şekî Yönü İle İlgili görüşleri

Bu eğilim, eskiye yeni şekil vermek, fıkıh usûlünün terimlerine, tanımlarına, meselelerine ve konularına kolay ve sadeleştirilmiş bir üslup vermektir. Bu çağrı geçen asrın başlarında Muhammed Hudaî Bek, tarafından talebelerine öğretmek için yazdığı fıkıh usûlü kitabıyla somut hale gelmiştir²⁸.

1.4.3.2. Sınırlı Yenilenme Eğilimi

Bu eğilim, fıkıh usûlüne klasik kitaplarda yer almayan yeni bazı konuların dahil edilmesi esasına dayanmaktadır. Söz gelimi kimi konularda gayri Müslimlerin görüşlerinin de icmada dikkate alınması ve icma çeşitlerinin on beşe kadar çıkarılması örnek olarak verilebilir. Bu eğilim, Abdullah bin Sıddık el-Gumari'de gözlemlenebilir.²⁹

Yenilenmenin bu türü, usûlün tüm konu ve meselelerinde söz konusu olmaz. Çünkü usûlün pek çok meselesi yeni hususların eklenmesine veya çıkarılmasına elverişli değildir. Bu ancak sınırlı meselelerde, farklı yerlerde ve dağılmış noktalarda olabilir.³⁰ Gumari tarafından kaleme alınan "Sebilü't-Tevfik fi tercemeti Abdullah bin Sıddık" adlı eseri bu eğilimin örneklerini teşkil eder.³¹

1.4.3.3. Fıkıh Usûlünde Tali Kaynakları Yenileme Eğilimi

Bu eğilim sahipleri fıkıh usûlünde yenilenmeyi, tali kaynaklar üzerinde gerçekleştirilecek bir işlem olarak kabul ederler. Buna göre nassları anlama yöntemi üzerinde değil ancak icma, örf ve

²⁸ Muhammed Hudaî Bek, Usûlü'l-fikh, el-Mektebetü'l-Arabiyyeti'l-kübrâ tarafından basılmıştır.

²⁹ Abdullah el-Gumari, Sebilü't-Tevfik fi tercemeti Abdullah bin Sıddık, baskı.3, (Mısır, Matba'tü'l-Kahire), 81-82. Ebu Zeyd, el-Muhâvelâtü't-tecdîdiyyeti'l-muâsıra fi usûli'l-fikh, 57.

³⁰ Ebu Zeyd, el-Muhâvelâtü't-tecdîdiyyeti'l-muâsıra fi usûli'l-fikh, 57.

³¹ Gumari, Sebilü't-Tevfik fi tercemeti Abdullah bin Sıddık, 81-82. Ali Cuma araştırmasında zikretmişti, ve dedi ki, uzmanların çoğu hakkında duymamıştı ve onları okumamıştı., bk. Cuma, Havle kadıyyeti tecdîd-i usûli'l-fikh, 237. Ebu Zeyd, el-Muhâvelâtü't-tecdîdiyyeti'l-muâsıra fi usûli'l-fikh, 62..

maslahat konularının değerlendirilmesinde bir tür yenilenme söz konusu olabilir.

Bu başlık altında çağdaş alimlerinin icma ile ilgili görüşlerini ve önerilerini ele alacağız.

1.4.4. İcma Konusunda Görüşleri

Muhammed Abduh'a göre hakiki icmanın, yani bütün müçtehitlerin bir görüş üzerinde birleşmeleri ve açıkça beyan etmeleri, pratik olarak imkansızdır. Bu görüşü, talebesi olan Reşid Rıza da naklederek aynı görüşte olduğunu belirtmiştir.³²

Reşid Rıza'ya göre icma, ulu'l-emr tarafından, maslahata göre alınan kararlar gerçekleştirilir ve bu maslahatın değişmesiyle karar da değiştirilebilir.³³ Reşid Rıza'nın bu görüşü ile temsili demokrasi arasında benzerlik olduğu söylenir.³⁴ Reşid Rıza'ya göre sahabe ve tabiiun döneminde bir icma gerçekleşirse, zaten dini bir esasa dayandığı için değiştirilemez.³⁵

Ali Haseballah³⁶ ise iki tür icmanın var olduğunu ifade etmiştir. İlki zaruriyyat-ı diniyye olarak bilinen meseleler üzerinde gerçekleşen icmadır. Zârurat-ı diniyye, dinden olduğu zorunlu olarak bilinen, hükmünü herkesin bilmesi gereken meselelerdir. Bu konulara dair icmanın sahabe döneminde oluşması şart olup yeni bir icma ile değiştirilmesi mümkün değildir. İkincisi, toplu içtihatır. (el-İctihad el-Cemaî). Bu icma, Kuran'da veya sünnette hakkında nas bulunmayan ve içtihada açık olan meselelerle ilgili, değişebilen, ulu'l-emrin kararıyla gerçekleştirilen icmadır.³⁷

Muhammed Hudaî'ye göre, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer döneminde, Müslümanlar arasında çok fazla görüş ayrılığı bulunmadığından ve içtihat ehliyetine sahip sahabenin neredeyse tamamı Medine'de bulunduğundan o dönem için bu şekildeki bir icmanın kolayca oluşabileceği tasavvur edilebilir. Bu dönemden sonra ise

³² Muhammed Reşid Rıza, Tefsiru'l-Menar, (Mısır, 1973), 5:167-169; Mehmet Boynukalın, Fıkıh Usûlünde Yenilenme İhtiyacı ve Ortaya Çıkardığı Tartışmalar (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1999), 147.

³³ Reşid Rıza, Tefsiru'l-Menar, 5:169.

³⁴ Boynukalın, Fıkıh Usûlünde Yenilenme İhtiyacı ve Ortaya Çıkardığı Tartışmalar, 148.

³⁵ Reşid Rıza, Tefsiru'l-Menar, 5:170; Boynukalın, Fıkıh Usûlünde Yenilenme İhtiyacı Ve Ortaya Çıkardığı Tartışmalar, 148.

³⁶ Hakkında fazla bilgi yok. 1978'de vefat etmiş, Abd Al-Salam Balaji, tatavvur ilmu usuli'l-fıkıh, (Beyrut, Daru İbn Hazm, 2010), 307.

³⁷ Ali Haseballah, Usûlü't-teşrii'l-islami, (Kahire, Dârü'l-Ma'ârif, 1976)., 118-119

icmanın gerçekleştiğini tasavvur etmek zordur. Zira hem meseleler çoğalmış hem de Hz. Ömer dönemi sonrasında Hz. Osman, sahabe-nin Medine'den ayrılmasına izin vermiştir. Müçtehitlerin farklı bölgelere dağılması her meselede onların görüşlerine başvurarak karar almayı neredeyse imkânsız hale getirmiştir. Bununla birlikte icmadan söz edilemese bile çeşitli konularda ihtilaf bulunmadığından söz edilebilir.³⁸

Hallâfa göre sahabe döneminde bile icma hiç gerçekleşmemiştir. Çünkü icma olarak bildiğimiz meseleler, bütün müçtehitlerin değil ancak Medine'deki müçtehitlerin, birbiriyle istişarede bulunarak verdikleri fetvalardan ibarettir. Bu fetvalara icma adının verilmesi sonradan olmuştur. Dolayısıyla "Falanca mesele hakkında ihtilaf edildiği bilinmemektedir." sözü hariç söylenebilecek bir söz yoktur.³⁹

Dört halife dönemi istisna olarak bir kenarda tutulursa İslam tarihi boyunca içtihat kurumsal bir çatı altında değil ferdi ve sivil bir faaliyet olarak yürütülmüştür. İctihadın bir kurum bünyesinde yürütülmesi, söz konusu kurumun zaman içinde güçlenerek devleti yönetenlerin yönetim haklarını kısıtlayabilecek bir boyuta ulaşmasına, bu sebeple devlet içinde ikilik çıkmasına sebebiyet verebilirdi. Kurumsal içtihat faaliyeti hulefa-i raşidin döneminde istişarî mahiyetteki görüş alışverişlerinde söz konusu olmuştur.

Kimi çağdaş yazarlara göre günümüzde devlet yönetim modelleri içinde cumhuriyet idaresi ve bu idarenin kapsamında yer alan yasama meclisleri ile klasik usûldeki icma düşüncesi arasında bir benzerlik bulunmaktadır. Buna göre içtihat yetkisi fertlere değil, yetkili kişilerden oluşan bir müesseseye devredildiğinde, o müessesenin bir mesele hakkındaki görüş birliği icma olarak sayılır. Böylece günümüzde icmanın müesseseleşmesi ile fıkıh usûlünde yenilenme gerçekleştirilip fıkıh canlandırılabilir.⁴⁰

Abdülvehhab Hallafa göre icma fertlere bırakılırsa, gerçekleşmesi imkânsız olur. Ancak bu işi Müslüman devletler üs-

³⁸ Muhammed Hudari, Usûlü'l-fıkıh, (Mısır, 1969), 284-285, Boynukalın, Fıkıh Usûlünde Yenilenme İhtiyacı ve Ortaya Çıkardığı Tartışmalar, 149.

³⁹ Abdülvehhab Hallaf, İlmü usûli'l-fıkıh, (Küveyt, 1981), 50; Boynukalın, Fıkıh Usûlünde Yenilenme İhtiyacı ve Ortaya Çıkardığı Tartışmalar, 154.

⁴⁰ Muhammed İkbâl, İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu, (İstanbul 1984), 173-174; Boynukalın, Fıkıh Usûlünde Yenilenme İhtiyacı ve Ortaya Çıkardığı Tartışmalar, 153.

tlenip, içtihat şartlarını tespit eder ve içtihat şartlarını taşıyan kimseler olursa, onların görüşlerini tespit etmek mümkün olur ve böylece icma gerçekleşebilir.⁴¹

Hallaf'ın bu önerisi içtihat faaliyetinin yürütülmesinde büyük sakıncalar doğurabilecek bir öneridir. Çünkü içtihat ehliyetinin sivil ulemadan alınarak devletin belirleyeceği kimselere verilecek bir pâyeye gibi görülmesi, müçtehitlerin belirlenmesinin objektif kriterlere göre sağlanmasını neredeyse imkânsız hale getirir.⁴² Müçtehitlerin devletler tarafından belirlenmesi, içtihat hürriyetine aykırıdır. Böyle bir şeye kapı aralanması, Arap dünyasındaki totaliter rejimlerde sıklıkla gözlemlendiği üzere hükümet yandaşı olan alimlerinin mertebelerinin yükseltilmesi, hükümetin politikalarına karşı duruş sergileyen, zaman zaman eleştirilerde bulunan âlimlerin ise ne kadar hakkaniyetli görüş belirtmiş olursa olsunlar, yetkilerinden ve yüksek mertebelerden uzaklaştırılması sonucu doğurur.

Bu gibi problemleri önlemek amacıyla bazı araştırmacılar kurumsal anlamda ve devletin önyak olacağı icma müessesesinin işleyişini sınırlamak üzere görüşler serdetmişlerdir. Bu meyanda zikredilen kurallar arasında şu hususlar yer almaktadır:

- Zaruriyyat-ı diniyye'ye aykırı bir icma gerçekleşirse, geçersiz sayılır.

- Teknik konularda işin uzmanlarına danışılmalıdır. Teknik konular dışında fakih olmayanların görüşleri kabul edilemez.

- Bütün ümmeti ilgilendiren konularda her bölgenin fakihlerinin görüşleri alınmalıdır. Bir bölgeyi ilgilendiren konularda ise, sadece o bölgenin, o bölgede fakih yoksa yakın bölgelerin fakihlerinin görüşleri ile yetinilir.

- İthalatı sınırlandırmak veya belli bir ülke ile ilişkileri durdurmak gibi politik konularda bir icmadan söz edebilmek için fakihlerin tümünün görüş birliği etmiş olması, hiçbirinin muhalif olmaması gerekir.

- Savaş ilanı ya da Müslümanların topraklarının bir kısmından vazgeçme gibi konularda kararın icma üyelerinin ittifakıyla alınması

⁴¹ Hallaf, İlmu usûlî'l-fikh, 49-50.

⁴² Boynukalın, Fıkıh Usûlünde Yenilenme İhtiyacı ve Ortaya Çıkardığı Tartışmalar, 156

gerekir. Hacıyyat konularında üçte ikilik çoğunluk, tahsiniyyat konularında ise salt çoğunluk yeterlidir.⁴³

1.4.5. Örf ve İctimaî Fıkıh Usûlü Konularında Tartışmalar

İctimaî fıkıh usûlü Osmanlı devletinin son dönemlerinde tartışılmıştır. Durkheim'in görüşlerinden etkilenen Ziya Gökalp bu konuda bazı makaleler yazmıştır.⁴⁴ Ziya Gökalp, fıkıh usûlü alanında bir uzman olarak görülmemekle birlikte onun "ictimaî usûl-i fıkıh" konusundaki görüşleri, kendi döneminde bazı tartışmalara sebebiyet vermesi bakımından önemlidir.⁴⁵

Gökalp'e göre İslam hukuku bakımından amellerin hüsn ve kubûhu nass ve örf ölçütlerine göre belirlenir.⁴⁶ Örf ise toplumun pratik hayatına yansıyan sosyal vicdanıdır.⁴⁷

Örf kavramını Ziya Gökalp, geçmişten tevarüs edilen sosyal kuralları şeklinde tanımlamaktadır. Örf aynı zamanda insanlar tarafından kabul ya da reddedilen kuralları ayırma ve değerlendirme melekesi anlamı taşımaktadır. Böylece örf hem sosyal kuralları hem sosyal vicdana denir. Diğer taraftan ona göre fıkıhın naklî temelleri mutlak ve değişmezdir. Çünkü mutlak ve değişmez olduğuna inanılmayan bir din, din olmaktan çıkar.⁴⁸

Gökalp'e göre ictimaî fıkıh usûlü aslında yeni bir kavram olmayıp İslam'ın ilk yıllarına kadar gider. İmam Malik'in Medine halkının geleneğini, sünnetin başka bir şekli olarak kabul etmesi buna örnek olarak zikredilebilir. Ebû Hanife ise, kıyasa karşı insanların ihtiyacını karşılamak için istihsan prensibini benimseyerek örfü bağımsız bir temel olarak gözetmiştir. Ebu Hanife'nin öğrencisi olan Ebu Yusuf'a göre örf'e dayalı olan nassa karşı daha sonra

⁴³ Boynukalın, Fıkıh Usûlünde Yenilenme İhtiyacı ve Ortaya Çıkardığı Tartışmalar, 157

⁴⁴ Boynukalın, Fıkıh Usûlünde Yenilenme İhtiyacı ve Ortaya Çıkardığı Tartışmalar, 160

⁴⁵ Şevket Topal, Ziya Gökalp'in İctimâî Usûl-İ Fıkıh Önerisi Ve İzmirli İsmail Hakkı'nın Karşı Eleştirisi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2, (2012), 8.

⁴⁶ Ziya Gökalp, "Hüsn ve Kubh", İslam Mecmuası, c. I sayı: 8,(1329), 230. Recep Şentürk, İslam Dünyasında Modernleşme ve Toplum Bilim (Modernleşme), (İstanbul 1996), 322.

⁴⁷ Ziya Gökalp, Örf Nedir – İctimaî Usûl-ı Fıkıh Meselesi Münasebetiyle; Hikmet Yurdu, 12/2 (Temmuz – Aralık 2013), 424. Şentürk, Modernleşme, 315-316; Boynukalın, Fıkıh Usûlünde Yenilenme İhtiyacı Ve Ortaya Çıkardığı Tartışmalar, 161.

⁴⁸ Gökalp, Örf Nedir – İctimaî Usûl-ı Fıkıh Meselesi Münasebetiyle; 424-426.

oluşan örf tercih edilir. Dolayısıyla, Gökalp'e göre, İslam hukukunun yaşayabilmesi için ictimaî bir usûl ilmi kurulmalıdır.⁴⁹

İzmirli İsmail Hakkı, Gökalp'in görüşünü eleştirerek, onun şer'i delilleri nas ve örf şeklinde ikiye ayırarak Kuran ve Sünnet dışında olan icma, kıyas, istihsan, istislah, sedd-i zerayi ve diğer delilleri sosyal vicdana ve örf indirmediğini söylemiştir. İzmirliye göre, örf İslam hukuku bakımından delillerden sadece biridir ve diğer delillerin örf indirilmesi doğru değildir.⁵⁰

İctimaî usûl-i fıkıh konusunda değerlendirme yapan Şentürk, İslami ilimlerin fıkıh usûlü sayesinde bütün toplum sorunlarını çözebilecek durumda bulunduğunu, şer'i hükümlerin hikmet ve maslahatlara dayalı olduğunu, İslam hukukunun zarurete, ihtiyaca ve maslahata büyük önem verdiğini belirterek usûlün ictimaî usûl-i fıkıh adı altında yenilenmeye ihtiyacının bulunmadığını belirtir.⁵¹ İctimaî usûl-i fıkıh görüşüne karşı çıkan yazarların büyük bir kısmı aslında usûl-i fıkıhın yenilenmesi fikrine olumlu bakmaktadır. Bununla birlikte onların yenilik ile kastettiği şey usûl-i fıkıha yeni deliller eklemek, usûl ilminin kurallarını değiştirmek, örf yeni anlam ve misyonlar yüklemek değil, geleneksel usûl ilmine uygulama yönünden bazı yenilikleri getirmektir. Bu görüşte olanlardan İzmirli İsmail Hakkı'ya göre klasik usûl doktrini tamamıyla korunmalı, örf ve âdet hakkında fukahâ-yı dinin dediğinden fazla bir şey söylenmemeli, fakat konular işlenirken muamelat ve sosyal hayattan örnekler verilmeli, kanun maddelerinin usûl kuralları kapsamında izahı gösterilmelidir. Yeni bir usûl ancak bu şekilde olabilir. İctihat ve örfün yanında bir diğer değişim aracı olarak maslahat kavramı dikkat çekmektedir.⁵²

⁴⁹ Gökalp, Örf Nedir – İctimaî Usûl-ı Fıkıh Meselesi Münasebetiyle, 424-426. Şentürk, Modernleşme, 302-303; Boynukalın, Fıkıh Usûlünde Yenilenme İhtiyacı ve Ortaya Çıkardığı Tartışmalar, 163-164.

⁵⁰ İsmail Hakkı İzmirli, "İctimaî Usûl-i Fıkıh İhtiyaç Var mı?" Sebülürreşad Mecmuası, 298, 211-216. Şentürk, Modernleşme, 416-417;

⁵¹ Şentürk, Modernleşme, 427-429; İzmirli, "İctimaî Usûl-i Fıkıh İhtiyaç Var mı?", 211-216.

⁵² İzmirli, "İctimaî Usûl-i Fıkıh İhtiyaç Var mı?", 215-216; Kâşif Hamdi Okur, Son Dönem Osmanlı Düşüncesinde Fıkıh Alanındaki Tartışma ve Yaklaşımlar, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 12/23 (2014), 19.

1.4.6. İstislah Yöntemi İle İlgil i Tartışmalar

Usûl-i fıkıhın yenilenmesi tartışmalarında tali deliller içinde kendisine en çok atf yapılan delillerin başında maslahat delili gelmektedir. Bu konuda yazanlar, klasik dönemden Şâtıbî ve Tûfî başta olmak üzere İzzeddin b. Abdüsselam, Karafî, İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye gibi âlimlere sık sık atıfta bulunurlar. Maslahat konusunda aşırı sayılabilecek yaklaşım gösterenlerin temel referansı çoğunlukla Tûfî olmuştur. Aşağıda konuya ilişkin Tufi'nin görüşlerine kısaca temas ettikten sonra bu görüşlerin çağdaş âlimler üzerindeki etkisi üzerinde durulacaktır.

Tûfî, fıkıh usûlü konusunda maslahatın muteber, mülgâ, mürsel, zarurî, hâcî ve tahsînî gibi ayrımlara tabi tutulmasını gereksiz yere bir zorlaştırma olarak değerlendirmektedir. Şâriin maslahatı amaçlandığı icma yoluyla kesin bir şekilde bilinmektedir. Böylece faydanın ya da zararın net olduğu durumlarda hüküm açıktır. Faydanın ve zararın çeliştiği durumlarda güçlü, kesin ve genel olan tarafa bakarak hüküm verilir. Tufi'nin en çok tartışılan görüşü ise nassa muhalif olan maslahatın delil olacağı yönündeki açıklamalarıdır. O, nassın kat'î ve zannî oluşu, umumî ya da hususî nitelikli oluşu gibi konularda bir ayırım yapar. Nassın umumî olduğu durumda maslahatın onu tahsis edeceğini söyler. Yine nassın zannî olduğu durumda maslahatın esas alınıp nassın tevil edilmesini kabul eder. Çünkü maslahatın esas alınması kat'îdir. Nassın hususî ve kat'î olduğu durumda bu nas, maslahatla çelişirse Tûfî'ye göre maslahat esas alınmalıdır. Çünkü nas cüz'îdir. Buna karşılık maslahatın esas alınmasını gerektiren pek çok nas bulunduğundan maslahatı esas almak aslında tek bir cüz'î nassa karşılık, pek çok nassın kesin olarak belirttiği bir şeyi esas almak anlamına gelir.⁵³ Tûfî, ibadet konularını muamelattan ayrı tutar. Ona göre ibadet konularında maslahat akıl yolu ile bilinemez.⁵⁴

Boynukalın, Tufi'nin maslahat konusundaki görüşlerini Cemaleddin Kasimî ve Reşit Rıza tarafından olumlu bir şekilde değerlendirildiğini belirtir.⁵⁵ Muhammed Şelebî,⁵⁶ Tufi'nin maslahat

⁵³ Süleyman Tufi, Şerhu muhtasari'r-ravda, Müessesetü'r-Risale, 1. Baskı, (1987), 3: 215.

⁵⁴ Tufi, Şerhu muhtasari'r-ravda, 3:214-217.

⁵⁵ Boynukalın, Fıkıh Usûlünde Yenilenme İhtiyacı ve Ortaya Çıkardığı Tartışmalar, 180.

⁵⁶ Muhammed Şelebi, Ta'lilü'l-ahkam, (Beyrut 1981), 321-322; Boynukalın, Fıkıh Usûlünde Yenilenme İhtiyacı ve Ortaya Çıkardığı Tartışmalar, 180-181.

konusundaki görüşlerine katılarak maslahatı değişen muamelat ve âdât ile ilgili hükümlerde maslahat ve nas arasında çelişki olduğunda maslahatın tercih edilmesi gerektiğini söylemiştir.⁵⁷ Muamelât hariç ibâdât ve mukadderât konularında maslahat prensibinin geçersiz olduğunu ve bu meselelerle ilgili hükümlerin değişmediğini belirtmiştir⁵⁸.

Hallâf'ın maslahat konusundaki görüşlerine gelince; ona göre kat'i bir nas veya açık bir icma yolu ile sabit olan şer'i hüküm, muamelat konusunda olsa bile, başka bir hükümle değiştirilemez. Muamelat konusunda kat'i bir nassa veya sarîh bir icmaya dayanan hükmün söz konusu olmadığı bir mesele varsa üzerine kıyas yapma imkânı olduğunda o meselenin hükmü kıyasa göre verilir. Kıyas yapma imkânı bulunmadığında maslahat esas alınarak hüküm verilebilir. Maslahatı değerlendirme yetkisi, İslam hükümleri ve dünya maslahatları konusunda basiret sahibi ve güvenilir şahıslardan oluşan yasama müessesesine ait olmalıdır.⁵⁹

Çağdaş usûlcülerden Hasebullah'a göre ise meşru bir maslahat nasla çeliştiği zaman incelenir, eğer bu maslahat nassın amaçladığı faydadan üstünse maslahat nassa tercih edilir. Bu durumda söz konusu olan şey maslahatın nassı ortadan kaldırması ya da onun yerini alması değildir. Bu tercih ancak istisnai durumlarda yapılır. Çünkü maslahatın nassa tercih edilmesi genel olarak kabul edilirse, zamanla İslam hukukun esasları tamamen ortadan kalkabilir.⁶⁰

İslam Hukukunda maslahatın ölçülerine ilişkin doktora çalışması yapmış bulunan Ramazan el-Bûtî, nas bulunmayan meselelerde içtihat yapmaya izin verildiğini kabul ederek, içtihat yapan kişide belirli şartlarının olması gerektiğini söylemektedir. Bûtî, fıkhi bir terim olarak maslahatı hikmet sahibi Şâri'nin, kullarının dinini, hayatını, aklını, neslini ve malını belli bir düzen içinde korumayı amaçladığı fayda olarak tanımlamıştır.⁶¹

⁵⁷ Muhammed Mustafa eş-Şelebî, 1910'da doğmuş, el-Ezher Üniversitesi Şeriat Fakültesi bünyesinde İslâm Hukuku ve Usûlü dalında profesörlük yapmıştı. Said Akgündüz, Yirminci Yüzyılda İki Farklı Maslahat Yaklaşımı, (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), sayı 1, (Bahar 2013), 43.

⁵⁸ Şelebî, Ta'lîlül'ahkam, 296-297.

⁵⁹ Boynukalın, Fıkıh Usûlünde Yenilenme İhtiyacı ve Ortaya Çıkardığı Tartışmalar, 184

⁶⁰ Ali Haseballah, Usûlü't-teşrii'l-islami, 181-182. Boynukalın, Fıkıh Usûlünde Yenilenme İhtiyacı ve Ortaya Çıkardığı Tartışmalar, 185-186.

⁶¹ Muhammed Said el-Buti, Davabetül-maslahat fi'ş-Şeriatil-İslamiyye, (Mussesetül'er-Resala, 1973), 15.

İslam hukukunun temel maslahatlarının dinin, hayatın, aklın, neslin ve malın korunması olarak zaten belirlediğini söyleyen Bûtî, bu temellere uygun şekilde insanların belirttiği cüz'i maslahatların nassa muhalif olmamasını şart koşturmuş. Böylece Bûtî, bu temel esasların kendilerine, sıralarına veya nassa ve kıyasa aykırı olan bir durumun, gerçek bir maslahat sayılmadığını söylemiştir.⁶²

Bûtî'ye göre şeri'at bakımından muteber sayılan maslahat Kitab'a, sünnet'e, icmaya ve kıyasa muhalif olmamalıdır. Bu konuda herhangi bir ihtilafa yer yoktur çünkü şeriatın asıl kaynağı Allah'ın Kitabı ve resulünün sünnetidir. Dolayısıyla, herhangi bir temel kural veya hüküm varsa, sonuçta mutlaka o kaynağa dayanmalıdır. Bu şekilde olmayan, her ne kadar fayda ve menfaat olarak görülse bile şeriata fazla bir eklenti ve uydurmadır.⁶³

Bûtî, maslahat ile ilgili üç önemli mesele zikretmektedir:

1. Mücerred maslahat Kuran'ı ve Sünneti tahsis edemez. Çünkü Kur'an diğer ayetler ve sünnetle açıklanır. Sünnet ise diğer hadisler ve ayetlerle açıklanır. Çünkü temeli olmayan bir maslahat bunlardan değildir. Ayrıca Kur'an'a ya da sünnete aykırı olan bir maslahat batıldır.

2. "Zamanların değişmesiyle hükümler de değişir." sözü zahir manasıyla anlaşılmalıdır. Nasla sabit hüküm kalıcıdır. Zaman değişimi, hüküm değiştirme gücüne sahip olsaydı, şeriat tamamen ortadan kalkmış olurdu. Bu sözü söyleyen fukahâ, örfe ve adetlere bağlı olan hükümleri kastetmişler.

3. İctihat yapan kimse maslahat hususlarını İslam şeriatında gözetmeli ve onu günümüz makam sahibi insanların ve maddecilik medeniyetinin öne koyduğu maslahat anlayışı ile karıştırmamalıdır. Bûtî'ye göre hukukta maslahatın tercih edilmesi çoğunlukla Batı etkisinden dolayı ortaya çıkmıştır. Ona göre maslahatın tek başına delil kılınması daha büyük kötülöklere kapı açacaktır. Önceki müçtehitler öyle bir esasa dayanmış olsaydı şeriat farklı görüşlere batarak yok olurdu.⁶⁴

⁶² Buti, Davabetu'l-maslahat fi's-Şeriatil-İslamiyye, 18. Boynukalın, Fıkıh Usûlünde Yenilenme İhtiyacı ve Ortaya Çıkardığı Tartışmalar, 191-194.

⁶³ Buti, Davabetu'l-maslahat fi's-Şeriatil-İslamiyye, 18. Boynukalın, Fıkıh Usûlünde Yenilenme İhtiyacı ve Ortaya Çıkardığı Tartışmalar, 191-194.

⁶⁴ Buti, Davabetu'l-maslahat fi's-Şeriatil-İslamiyye , 411-413.

2. Realist Ekol

2.1. Realist Ekolün Ortaya Çıkışı

Realist ekol bir anlamda bir önceki başlıkta ele aldığımız akılcı ekolün görüşlerinin eleştirisi üzerine temellendirilmiş bir düşünce yapısıdır. Realist ekol mensuplarına göre akılcı ekolün ulaştığı soyut fikirlerin uygulanma imkânı yoktur. Çünkü hakikatin bilgisine ulaşmak onu gerçekleştirmek anlamına gelmemektedir. İçinde yaşadığımız çağda şer'î hükümleri doğru bir şekilde uygulayabilmek için yaşadığımız zaman dilimini realist bir biçimde okumamız gerekir. Çağımızı realist bir yaklaşımla iyi bir şekilde okuyup tahlil edebilirsek bu şartlara uygun çözümleri bulabiliriz. İslam ümmetinin çağımızdaki sorunlarını çözmeye kendi görüşlerinin yeterli olduğunun altını ısrarla çizen bu ekol mensuplarına göre toplumsal yapıdaki değişimin gözlenmesi ve buna önem verilmesi, gerçekliğin gereklerinin göz önünde bulundurulması ve bir konuda şer'î hükmü bilmeye ve nassın yorumlanmasına ihtiyaç söz konusu olduğunda akla önem verilmesi gerekir.⁶⁵

2.2. Realist Ekolün Önemli Temsilcileri

Hasan et-Turabi, 1932 yılında Sudan'da doğdu. Hukuk alanında yüksek lisans yapmak için Londra'ya gitti, Sorbonne Üniversitesinde doktorasını tamamladı.⁶⁶ Turabî fıkıh usûlü ve fûru fıkıh alanında pek çok eser vermiş bir âlimdir. Onun özellikle "Fıkıh Usûlünün Yenilenmesi" adlı eseri konuya ilişkin görüşlerini bir bütün halinde serdettiği bir eser olması bakımından son derece önemlidir. Yine onun et-Tecdîdü'-Dînî adlı eseri de genel anlamıyla dinde yenilik fikrinin pratiğe nasıl aktarılacağı konusunu ele almaktadır.

Turabî'ye göre fıkıh ve usûl ilimlerinde yapılması gereken birtakım değişimler yapılmadığı için bu ilim dalları zamanımız şartlarına hitap etmemektedir. Bu nedenle fıkıh ve usûl ilminde yenilenmesi ve reel şartlara uygun hale getirilmesi şarttır.⁶⁷ Turabî eski dönemlerde içtihadın sadece belirli müçtehit âlimlerce yapıldığını, zamanımızda ise Müslüman olan herkes açısından bunun imkân dâhilinde olduğunu belirtir. Söz gelimi parlamentoda

⁶⁵ El-Gâmidî, Muhavalat'üt-tecdid fi usûl'il-fıkh ve da'vatuhu dirasa ve tekvim, 1:15-16.

⁶⁶ Mehmet Yolcu, Hasan et-Turâbî ve Et-Tefsîru't-Tevhîdî, Adli Eserindeki Metodu, - Fâtiha Süresi Tefsiri Örneği, Marife Bilimsel Birikim, 10 /3, (Yaz 2011) 102.

⁶⁷ Turabi, Tecdidu usûli'l-fıkh, 32.

alınan karar veya halk oylaması sonucunda çıkan netice icmanın işlevini yerine getirir.⁶⁸

Yusuf el-Karadâvî, 1926 yılında Mısır'da doğan Yusuf el-Karadâvî doktorasını 1976 yılında Ezher'de tamamlamıştır. Karadâvî İslâmî ilimlerde ideal ile reel düşünce arasında bir denge kurulması gerektiğini, fıkhıta önceliklere dikkat etmenin şart olduğunu, hüküm verirken kolaylaştırma sebeplerini dikkate alarak fıkhıta bir yenilenmeye gidilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu görüşleriyle Karadâvî realist ekolün öncülerinden biri sayılır.⁶⁹ Karadâvî'ye göre kolaylık İslâm şeriatının ruhu ve esasıdır. Buna göre her ne zaman iki görüş ihtimali söz konusu olsa kolay olanın esas alınması İslâm'ın özüne uygun ve Hz. Peygamber'in sünnetiyle de uyumlu bir uygulamadır.⁷⁰ Bu ilke gereğince usûl konuları arasında tercihler yapılacağına doğruya daha yakın ve daha kolay olanın esas alınması gerekir.⁷¹

2.3. Realist Ekolün Özellikleri

218| db

Bu ekolün temel özelliklerini şu şekilde belirtmek mümkündür:

- Gerek şer'î hükümlerin istinbatında gerekse bu hükümlerin uygulanmasında olgu ve reel durum dikkate alınmalıdır.
- Genişlik ve esnekliği gerçekleştirmek ve reel durumun gerektirdiği hükümleri kolaylıkla tespit edebilmek amacıyla hüküm istinbatında kullanılan şer'î usûllerin dairesini genişletilmelidir.
- Geçmiş dönemlerin farklı olması sebebiyle eski hükümleri bu döneme taşımak doğru değildir, hatta çağa uyması bakımından hüküm iptal edilebilir. İslâm alimleri zaman ve mekân farklılığından dolayı hükümleri değişmesine ruhsat verirler.
- Çağımızda hükümleri çıkarırken kolaylaştırma yöntemi prensip olarak ağır basmalıdır.

⁶⁸ Turabi, Tecdüdu usûli'l-fıkh, 32-33.

⁶⁹ Yusuf el-Karadâvî, el-İctihat fi's-şer'iatil-İslâmiyye mea'n-nazariyyati't-tahlîliyye fi'l-ictihadi'l-muâsir, (Mısır, Darü'l-Kalem, 1996), 64-67. El-Gâmidî, Muhavalat'üt-tecdid fi usûl'il-fıkh ve da'vatuhu dirasa ve tekvim, 2:637-639.

⁷⁰ Yusuf el-Karadâvî, el-İctihat fi's-şer'iatil-İslâmiyye mea'n-nazariyyati't-tahlîliyye fi'l-ictihadi'l-muâsir, (Mısır, Darü'l-Kalem, 1996), 67 ve sonrası.

⁷¹ Yusuf el-Karadâvî, el-Fıkhul-İslâmi beyne'l-asaleti ve't-tecdid, (Kahire, Mektebetu Vehbe, 1996) 65.

- Çıkarılan hükümleri gerçek hayatta uygulanacak hala getirmelidir.⁷²

2.4. Realist Ekolün Eğilimi

Bu eğilim realist ekol tarafından benimsenmektedir. Bu konuyu dile getirenlerin en meşhuru Hasan et-Turabî'dir. Ona göre var olan fıkıh usûlü günümüz ihtiyaçlarına karşılık verebilecek durumda değildir. Dolayısıyla yeni bir usûl metoduna ihtiyacımız vardır.⁷³

Turabî'ye göre kitaplarda olan geleneksel fıkıh usûlü ancak ibadet, evlilik ve talak konularıyla ilgilenmiştir. Sahabe döneminden sonra İslam toplumlarının dinî hayatında bir çöküş söz konusu olduğundan o dönemde geliştirilen fıkıh usûlü de kısır birtakım tartışmaların etkisinde kalmış, dinamizmini yitirmiş, toplumsal ihtiyaçlara cevap veren bir fıkıh geliştirememiştir.⁷⁴ Geleneksel fıkıh usulü, çağın ihtiyaçlarına cevap verecek güce sahip olmadığından başka kıyas ve şekline ihtiyaç vardır.⁷⁵

Ona göre illete dayalı kıyas yöntemi değil geniş kıyas delil olarak kullanılmalıdır. Bilindiği üzere klasik usûlde tanımlanan şekliyle illet kıyası bir cüz'î meseleyi, aralarındaki illet birliği sebebiyle nasslarda yer alan başka bir cüz'î meseleye ilhak etme şeklinde gerçekleştirilmektedir. Turabî ise bunun yerine cüz'î nassların tümevarım yoluyla incelenmesi sonucunda onlardan genel ilke ve maksatların elde edilmesini sonra da bu maksatlar aracılığıyla yeni meselelerin hükümlerinin bulunmasını teklif eder. Bu, makâsıd ve maslahatlar yoluyla yapılan kıyastır.⁷⁶ İcma sadece âlimlerin ortak kararı anlamında alınmayıp tüm Müslümanları ilgilendiren durumlarda onların genel görüşüne başvurulması, bir tür referandum niteliği taşır. Bunun sonucunda onların söyledikleriyle amel etmek gereklidir.⁷⁷ Turabî, söz konusu yaklaşımının somut bir uygulaması

⁷² El-Gâmidî, Muhâlat'üt-tecdid fi usûl'il-fikh ve da'vatuhu dirasa ve tekmim, 2:640-642.

⁷³ Hasan et-Turabî, Tecdidu usûl'il-fikh, 1. baskı, (Suudi Arabistan, Ed-Dar'us-Su'udiyye, 1404h.), 7.

⁷⁴ Et-Turabî, Tecdidu usûl'il-fikh,, 13-15.

⁷⁵ Et-Turabî, Tecdidu usûl'il-fikh, 23. Ebu Zeyd, el-Muhâvelâtü't-tecdidiyyeti'l-muâsıra fi usûl'il-fikh, 29.

⁷⁶ Et-Turabî, Tecdidu usûl'il-fikh, 25.

⁷⁷ Et-Turabî, Tecdidu usûl'il-fikh, 33. Ebu Zeyd, el-Muhâvelâtü't-tecdidiyyeti'l-muâsıra fi usûl'il-fikh, 31.

mahiyetinde olmak üzere Müslüman bir kadının gayri müslim bir erkekle evlenmesinin caiz olduğuna dair bir görüş ileri sürmüştür.

3. Modernist Ekol

3.1. Modernist Ekolün Ortaya Çıkması

Modernist ekol, İslam ümmetinin ilerleme ve dirilişini Batı ve modernist yöntemlere uymasına bağlı gören ekoldür. Modernist eğilimin ortaya çıkması yukarıda belirttiğimiz ekollerden bağımsız olmayıp onların fikirlerinin etkisi söz konusudur. Kimi yorumcular Modernist ekolün ortaya çıkmasında Muhammed Abduh ve hocası Cemaleddin Efganî'nin etkisi bulunduğunu ileri sürerken kimilerine göre ise bu ekol Rifâa et-Tahtâvî'nin görüşlerine dayalı olarak gelişmiştir.⁷⁸

3.2. Modernist Ekolün Önemli Temsilcileri

Cezayirli olan Muhammed Arkoun, 1928 yılı Kâbiliye bölgesinde yer alan, Berberî köyünde doğdu⁷⁹, Paris'te okudu, 1969 yılında Sorbonne Üniversitesinde doktorasını tamamladı. Kitaplarının çoğunluğunu Fransızca yazan Arkoun Arap-İslam düşüncesi üzerine pek çok eser yazmıştır.⁸⁰

Arkoun, diğer dinlerin kutsal metinlerine uygulanan edebî tenkit yönteminin Kur'an ve Sünnet'e de uygulanmasını savunmuştur. Arkoun'un açıklamalarından onun Kur'an'ın mevsukiyeti konusunda bazı şüpheler taşıdığı anlaşılmaktadır. Söz gelimi o, Kur'an'da mevcut olan kimi kıssalara ilişkin bilgilerde bazı eksiklikler bulunduğunu, Ölü Deniz vesikaları adını verdiği vesikalar aracılığıyla bu eksikliklerin giderilmesi gerektiğini, zira söz konusu vesikalarda Kur'an'da yer almayan pek çok bilgiye yer verildiğini belirtir.⁸¹ O, eksik belgeleri arayarak Kur'an'ın gerçekliğini kontrol etmeye çağırır. Bu belgelerin geçmişten beri metinle ilişkilerine

⁷⁸ El-Gâmidî, Muhavalat'üt-tecdid fi usûl'il-fikh ve da'vatuhu dirasa ve tekvim, 2:843-846.

⁷⁹ Fethi Ahmet Polat, Modern ve Postmodern Düşüncede Kür'an'a yaklaşımlar Arkoun, Hanefi ve Ebü Zeyd Örneği, Marife Bilisel Birikim, 1 /2, (Güz 2001) 8. Faysal Vezûz, el-Almene fi fikri Muhammed Arkoun, (Yüksek Lisans Tezi, el-Câmiatü'l-Ürdüniyye, 1990), 2.

⁸⁰ Polat, , Modern ve Postmodern Düşüncede Kür'an'a yaklaşımlar Arkoun, Hanefi ve Ebü Zeyd Örneği, 8.

⁸¹ Muhammed Arkoun, Târihiyyetü'l-fikir'l-Arabî-l-İslâmî, 2. baskı, (Merkez'ül-İntima el-Kavmi, Lübnan, 1996) 290.

hâkim olan geleneksel duyarlılıktan kurtulacak şekilde yeniden okunması görüşünü savunur.⁸²

Hasan Hanefî, 1935 yılı Kahire’de doğdu.⁸³ Mısırda üniversitelerde hocalık yaptı. Kendisi Miras ve Yenilenme Projesinin sahibi olup sosyalist İslamcıdır. Komünizm ve Marksizm’le bağlantısı vardır.⁸⁴

Muhammed Âbid el-Câbiri, Arap düşüncesinin en tanınmış düşünürlerinden biri, 1936 yılında Fasta doğdu. Felsefe dalında yüksek lisansını ve doktorasını Rabat’taki Sanat Fakültesinde yaptı. Birkaç eser de bıraktı. Düşüncesinin tarihsel serencamını eleştirel görüş sahibi ve bu görüşün gerçekleştirilmeye çalıştı. Geleneğe olan hakimiyeti, düşüncesindeki derinliği ve geniş bakış açısıyla İslam düşüncesindeki epistemolojik sistemleri analiz etmiştir.⁸⁵

3.3. Modernist Ekolün Özellikleri

- İslam’ın usûl ve furu bakımından yeniden değerlendirilmesi gerektiğinin ileri sürülmesi.

- Fikri inceleme ve akli değerlendirme özgürlüğünde herhangi bir sınırlamanın ve kısıtlamanın olmadığı iddia edilmesi.

- Oryantalistlerin Kuran ve Sünnet hakkındaki sözlerinden etkilenme.

- Asrın ruhuna dayanan İslam ideolojisinin yenilenmesi.

- Nas ve ona iltizam düşmanlığı.⁸⁶

3.4. Modernist Ekolün Eğilimi

Bu eğilim, klasik fıkıh usûlün işlevsizliği ve gereksizliği görüşündedir. Bu yaklaşıma usûlün terki ve değiştirilmesi adı da

⁸² Muhammed Arkoun, Târihiyyetü'l-fikir'l-Arabî-l-İslâmî, 290.

⁸³ Polat, Modern ve Postmodern Düşünce Küçük’ün’a yaklaşımlar Arkoun, Hanefî ve Ebü Zeyd Örneği, 9.

⁸⁴ Abdülmecid eş-Şerefi, el-İslâm ve'l-hadâse, 2. Baskı, (Tunus, ed-Dar’ut-Tunisiye li’n-Neşr, 1992), 218. Mehmet Tnukütük, Çağdaş İslam Düşüncesinde Yeniden Yapılanmanın Dilsel Şartları: M. Arkoun, M. Hanefî ve M.A. Cabiri Örneği, TYB Akademi, 2/4, (Ankara 2012), 63.

⁸⁵ Ulukütük, Çağdaş İslam Düşüncesinde Yeniden Yapılanmanın Dilsel Şartları: M. Arkoun, M. Hanefî ve M.A. Cabiri Örneği, 68. Muhammed Abid el-Cabiri, Vichetü nazar, 1. baskı, (Beyrut, Merkez’üs-Sakafî el-Arabî, 1992), 53-57.

⁸⁶ El-Gâmidî, Muhaalat’üt-tecdid fi usûl’il-fikh ve da’vatuhi dirasa ve tekvim, 1:854-856.

verilebilir. Söz konusu düşünceyi Hasan Hanefî, Said Aşmâvî, Hüseyin Ahmed Emin gibi yazarlarda görmekteyiz.⁸⁷

Ebu Zeyd belirttiği gibi Hasan Hanefî Sorbonne Üniversitesi'nde hazırladığı doktora tezinde bu konuyu ele aldığı gibi "Fıkıh Usûlü İlmünde Araştırmalar", "Fıkıh Usûlü", "Akıl ve Nakil" adlı makalelerinin yer aldığı eserinde ele almıştır.⁸⁸

Hasan Hanefî'ye göre, Kur'an'da neshin olması vahyin tarihselliğine işaret eder. Vahiy sabit, statik ve değişmeyen bir şey olmayıp zamanla gelişen ve değişen bir olgudur. Vahiy, içeriği bulunmayan bir simge gibi korunmak veya zamanın dışında kalarak gerçekleşmeyi değil zamanın içinde yer alarak uygulanmayı hedefler. Vahyin tarihteki başarısı birey ve toplumun gücüyle desteklenmesine bağlıdır. Bu ise belirli bir zaman diliminde yaşayan insanların bireysel ve toplumsal memnuniyetini sağlamaları ile olabilecek bir şeydir.⁸⁹

Hasan Hanefî'nin vahiy konusundaki görüşleri de bir hayli ilginçtir. O vahyi ikiye ayırır. Kur'an ve Sünnet, Allah tarafından olan ve yazılı olan vahiydir. Buna karşılık icma ve kıyas ise insanlar tarafından olan ve yazılı olmayan vahiydir. İcma, ümmetin ortak aklına dayanan toplu vahiydir. Çünkü ümmet Allah'ın halifesidir. Bunun dışında bir de Kur'an, sünnet ve toplum vahyine dayanan "bireysel vahiy" söz konusudur ki o da kıyas ve içtihatır. Kur'an ve sünnet yazılı vahiy, icma ve kıyas ise her daim yenilenen canlı vahiydir.⁹⁰

Hanefî'ye göre Kur'an'da birden fazla manaya gelen ayetlerin bulunmasının hikmeti zamanın şartlarına uygun olan ve maslahatı temin eden anlamın tercih edilmesi konusunda insan emeğine değer vermektir. Emir ve yasak vahiydeki fiilin zaman içerisindeki boyutuna ve vahyin sadece fiillerin mantığı olduğuna işaret etmektedir.⁹¹

⁸⁷ Ebu Zeyd, el-Muhâvelâtü't-tecdîdiyyeti'l-muâsıra fî usûli'l-fıkh, 15.

⁸⁸ Ebu Zeyd, el-Muhâvelâtü't-tecdîdiyyeti'l-muâsıra fî usûli'l-fıkh, 16-17.

⁸⁹ Hasan Hanefî, Mina-el-nasi-ila el-vaki', baskı.1, (Beyrut, Darü'l-Madar, 2005), 181-188 Ali Cuma, Havle kadiyyeti tecdîd-i usûli'l-fıkh, İslami ve Arap Araştırmaları Fakültesi dergisi, , 10, (1995):59. Ebu Zeyd, el-Muhâvelâtü't-tecdîdiyyeti'l-muâsıra fî usûli'l-fıkh, 21.

⁹⁰ Cuma, Havle kadiyyeti tecdîd-i usûli'l-fıkh, 68-71.

⁹¹ Cuma, Havle kadiyyeti tecdîd-i usûli'l-fıkh, 68-71.

Eski zamanlarda dört şer'i delillerin önceliği yukarıdan aşağıya sıralanıyordu: Kur'an, Sünnet, İcma ve Kıyas. Hanefi'ye göre ise günümüzde bu delillerin önceliği aşağıdan yukarıya, Kıyas, İcma, Sünnet ve Kuran şeklinde yeniden sıralanabilir.⁹²

4. Tarihselcilik Ekolü

Tarihselcilik ekolünün çağdaş akılcı ekole çok yakın olduğu söylenebilir. Hatta tarihselcilik ekolünün çağdaş akılcı ekolünün altyapısı olduğu da söylenebilir. Bu ekol temsilcilerinin özellikle Muhammed Abduh ve Fazlur-Rahman'dan çok etkilendiği ve onların görüşlerine dayanarak fikirlerini ortaya koydukları belirtilmektedir.⁹³

4.1. Tarihselcilik Ekolün Ortaya Çıkışı

Aslında tarihselciliğin ortaya çıkış sebebi ve ona kaynaklık eden temel sorun, mağlubiyete maruz kalmış İslam milletinin mağlubiyetten kurtarılması, bağımsızlığına kavuşması şeklindeki siyasî bir sorundur. Müslümanların yaşamakta olduğu 'tarihsel' bir mağlubiyetten çıkış yolu aramaktadır, tarihselcilere göre nassın tarihselliğini vurgulama ve tarihselciliği düşünce akımlarına kaynaklık edildikten sonra İslam milleti yeniden ayağa kalkabilir.⁹⁴

4.2. Tarihselcilik Ekolünün Önemli Temsilcileri

Bu ekolün en önemli temsilcisi Fazlur-Rahman ve Afgâni'dir.⁹⁵

Fazlur-Rahman, 21 Eylül 1919'da Pakistan'da doğdu. Ailesi çok dindardı. Fazlur-Rahman ilk eğitimi Babası Mevlâna Şihabuddin'den almıştır. 1940'ta Pencap Üniversitesinde lisansını bitirip, yüksek lisansa başladı. 1942'de yüksek lisans başarıyla bitirdi.⁹⁶ Oxford Üniversitesinde 1952'de doktorasını bitirdi.⁹⁷ İngilizce, Latince, Fransızca ve Almanca öğrendi.⁹⁸ 1969'de Chicago

⁹² Hasan Hanefi, Hisar'uz-zaman'il-hadır "mufekkirun", 1. baskı, (Mısır, Merkez'ul-Kitab li'n-Neşr, 2004), 61.

⁹³ Kotan, İslam Geleneğinin Dönüşümü ve Tarihselcilik Sorunu, 119-120.

⁹⁴ Kotan, İslam Geleneğinin Dönüşümü ve Tarihselcilik Sorunu, 119-120

⁹⁵ Kotan, İslam Geleneğinin Dönüşümü ve Tarihselcilik Sorunu, 118.

⁹⁶ Alparslan Açıkgenç, İslamî Uyanış ve Yenilikçilik Düşünürü: Fazlur Rahman'ın Hayatı ve Eserleri (1919-1988) İslamî Araştırmalar Sayı: 4, (Ekim 1990), 233.

⁹⁷ Açıkgenç, İslamî Uyanış ve Yenilikçilik Düşünürü: Fazlur Rahman'ın Hayatı ve Eserleri, 234.

⁹⁸ Açıkgenç, İslamî Uyanış ve Yenilikçilik Düşünürü: Fazlur Rahman'ın Hayatı ve Eserleri, 234.

Üniversitesi'nde İslâm düşüncesi profesörü olarak göreve başladı. Temmuz 1988'de vefat edinceye kadar bu üniversitede akademik faaliyetlerinin sürdürdü.⁹⁹

Muhammed Cemaleddin Afgani, Afganistan'da h. 1254 yılında doğmuştur.¹⁰⁰ 10 yaşına kadar dini ilimleri tahsil etti. 18 yaşında Afganistan'da ilim tahsilini tamamladıktan sonra Hindistan'a gitti. Orada Avrupa usûlünde matematik ve hukuk ilimlerini almaya başladı.¹⁰¹

Cemaleddin Afgâni birkaç ülkeye seyahat etti. İstanbul'da ika- met etmiş ve İstanbul'da öğretim faaliyetlerine devam etmiştir. 1897'de vefat etti.¹⁰²

4.3. Tarihselcilik Ekolünün Özellikleri

- Olay ve olgulara ait gerçek bilginin ancak kendi tarihsel dönemleri içinde, o döneme damga vuran fikirler ve ilkeler aracılığıyla elde edilebileceği.

224| db

- Toplumsal ve kültürel bilimlerin doğa bilimlerinden farklı bir yönteminin olması gerektiği, bunun için "açıklama" değil "anlamının" gerekliliği.

- Tarihselcilikte, nihaî olarak, bir göreceliğin olması.¹⁰³

- Sünnet anlayışı bakımından sünnet yeniden oluşturması gerekiyor.¹⁰⁴

- Sünnet yeni anlayış ile günümüzde canlı bir yaşayan sünnet sunmalıdır.¹⁰⁵

- Sünnet Kur'an'dan bağımsız olmalıdır.¹⁰⁶

⁹⁹ Açıkgenç, İslâmî Uyanış ve Yenilikçilik Düşünürü: Fazlur Rahman'ın Hayatı ve Eserleri, 239.

¹⁰⁰ İbarhim Alaeddin, Cemaleddin Afagani, Hikmet Yurdu, sayı:12 (Temmuz-Aralık 2013), 407.

¹⁰¹ Alaeddin, Cemaleddin Afagani, 408.

¹⁰² Alaeddin, Cemaleddin Afagani, 415-418.

¹⁰³ İshak Özgel, Tarihselcilik düşüncesi bağlamında Kur'an'ın tarihsel yorumu: metodolojik bir teklif, (Doktora Tezi, Süleyman Demirel üniversitesi, 2002), 11.

¹⁰⁴ Açıkgenç, İslâmî Uyanış ve Yenilikçilik Düşünürü: Fazlur Rahman'ın Hayatı ve Eserleri, 245.

¹⁰⁵ Açıkgenç, İslâmî Uyanış ve Yenilikçilik Düşünürü: Fazlur Rahman'ın Hayatı ve Eserleri, 245.

¹⁰⁶ Açıkgenç, İslâmî Uyanış ve Yenilikçilik Düşünürü: Fazlur Rahman'ın Hayatı ve Eserleri, 245.

- Kur'an'ın anlaşılması tahlil yöntemi ile yapılması gerekmektedir.

- Yeni bir tefsir metodu ortaya konulmalıdır.¹⁰⁷

- Kur'an'ın tarih boyunca hiçbir zaman mükemmel ve tatmin edici ölçüde tatbik edilmediğini iddia ediyorlar.¹⁰⁸

- İslam hukukunda nazil olduğu zamanın konu ile ilgili mevcut toplumsal şartlarını göz önünde tutarak, Kur'an'ın somut olay ile işleyişinden, bir bütün olarak Kur'an'ın hedeflediği genel ilkelere doğru hareket etmektir.¹⁰⁹

4.4. Tarihselcilik Ekolünün Eğilimi

Kur'an'ın, tarihsel bir hitap olarak, indiği dönemdeki Araplara ve Mekke'de yaşayanlara hitap etmiştir. Onun gelecek nesilleri hesaba kattığını beklememek gerekiyor.¹¹⁰

Kur'an konusunda tarihselcilerin temel amacı, mâkul bir İslâm düşüncesini ortaya koyabilmek için Kur'an'ı tarihe müdahil kılmak, İslâm'ı bugüne getirmektir.¹¹¹ Tarihselciler aralarında Kur'an'ın tarihselliği konusunda iki gruba ayrılmışlardır. İlki, Kur'an'ın tarihselliği hukukî ayetlerini kapsamaktadır, bu grubu temsil edenlerden biri Mustafa Öztürk'tür. İkincisine göre bazı temel akait meseleleri hariç Kur'an tamamen tarihseldir. Bu grubu temsil edenlerden İzzet Derze ve Süleyman Ateş'tir.¹¹²

¹⁰⁷ Açıkgenç, İslâmî Uyanış ve Yenilikçilik Düşünürü: Fazlur Rahman'ın Hayatı ve Eserleri, 245.

¹⁰⁸ Mehmet S. Aydın, Falur Rahman ve İslâm Modernizm, Journal of Islamic Research, sayı: 3, (ekim, 1990), 277.

¹⁰⁹ Açıkgenç, İslâmî Uyanış ve Yenilikçilik Düşünürü: Fazlur Rahman'ın Hayatı ve Eserleri, 246.

¹¹⁰ Yunus Apaydın, Fıkıh Usûlünün Temel Kabulleri ve Tarihselcilik, (İstanbul, İSAM, 2019), 342

¹¹¹ Mehmet Paçacı, Kur'an ve Ben Ne Kadar Tarihselsiz, İslam Araştırmalar, sayı: 15, (1996), 119 ve sonrası, Apaydın, Fıkıh Usûlünün Temel Kabulleri ve Tarihselcilik, 343.

¹¹² Mustafa Öztürk, Kur'an'ın Tarihsel Bir Hitap Oluş Keyfiyeti, İslâmî İlimler Dergisi, sayı: 1 /2, (2006), 60-61, Apaydın, Fıkıh Usûlünün Temel Kabulleri ve Tarihselcilik, 345.

Tarihselcilere göre Kur'an, ahlâkî ilkeler kitabıdır. Ayrıca onun esas çağrısı ahlâktır, dolayısıyla Kur'an'da geçen hukukî hükümler ahlaki çerçevede anlaşılmalıdır.¹¹³

Tarihselciler, görüşlerinde usûl-i fikhî yok sayıyorlar. Yunus Apaydın, bu durumu;

“...geleneksel fikh usûlünü yok saymaları veya itibardan düşürmeleridir. Tarihselciler açıkça telaffuz etmemiş olsalar bile fikh usûlünün temel kabulleri, onlar açısından, onları kaçıp kurtulmaya, değiştirmeye çalıştıkları sonuçlara / duruma tekrar döndürme potansiyeli taşıdığından fikh usûlünü hasım / rakip olarak kabul etmek durumundaydılar. Kaçıp kurtulmaya -ve yerine alternatif çözümler bulmaya- çalıştıkları sonuçlar, genel olarak gerek Kur'an ve Sünnet'te ve gerekse fikh'ta yer alan -ceza hukukuna, aile hukukuna, miras hukukuna vb. ilişkin- hükümlerdir.”

şeklinde ifade etmektedir.¹¹⁴

226 | db

İlk önce klasik usulün yetersizliğini veya canlılığını kaybettiğini kanıtlamak gerekir daha sonra yeni yöntem arayışına girilmelidir aksi takdirde yeni yöntem arayışı beklenen sonucu vermeyebilir

Sonuç

İslamî ilimler içinde fikh usûlü, nassların anlaşılma yöntemini ve nassların doğrudan temas etmediği meselelere çözüm getirmenin yöntemini ele alan yegâne ilim dalıdır. Bu yönüyle o, sadece fikhın değil aynı zamanda bütün İslamî ilimler için ortak bir metodoloji ortaya koymaktadır.

Son birkaç yüz yıllık zaman diliminde “tecdid”, “ihya”, “ıslah” gibi söylemlerle ortaya çıkan pek çok kişi ve ekol, Müslümanların yeniden dünya üzerinde güçlü bir konuma ulaşması için yapılması gerekenler üzerinde görüş belirtmişlerdir. Bu yönde görüş belirtenler İslamî ilimlere dair bazı tekliflerde bulunmuşlardır. Bu kapsamda fikh usûlü de bu tekliflerde önemli bir yer edinmiştir.

¹¹³ Mehmet Paçacı, “Kur'an ve Tarihsellik Tartışması”, Kur'an'ı Anlamada Tarihsellik Sorunu Sempozyumu: Tebliğler ve Müzakereler, (Bursa, 1996), 22, Yunus Apaydın, Fikh Usûlünün Temel Kabulleri ve Tarihselcilik, 352.

¹¹⁴ Yunus Apaydın, Fikh Usûlünün Temel Kabulleri ve Tarihselcilik, 356.

Modern zamanlarda ortaya çıkan yenilikçi hareketlerin nasıl tasnif edileceği ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Birbirinden keskin hatlarla ayrılmış gibi kabul etmenin mümkün olmadığı, çoğu zaman fikirleri iç içe geçmiş bu yaklaşımları ana hatlarıyla dört grupta toplamak mümkündür: Çağdaş akılcı, realist, modernist ve tarihselci ekol. Her bir ekolün genel anlamda İslam toplumuna ve İslamî ilimlere dair görüşleri bulunduğu gibi daha da özelden usûl-i fikhin yenilenmesi konusunda da teklifleri bulunmaktadır.

Usûl-i fikhin konusundaki yenilikçi görüşleri dört ana başlıkta toplamak mümkündür.

İlk yaklaşım sahipleri usûl-i fikhin, dini doğru anlamının önünde bir engel oluşturduğunu, dolayısıyla bu ilmin bir kenara bırakılarak dini anlamada tamamen farklı anlama yöntemlerinin kullanılmasını gerektiğini belirtirler. Söz gelimi “Kur’an İslam’ı” söyleminin sahipleri fikhin usûlünün “şer’î deliller” yaklaşımını daha baştan reddetmekte, Kur’an dışında herhangi bir şer’î delil bulunmadığını kabul etmekte, ayrıca usûlün ortaya koyduğu anlama yöntemini de reddetmektedir.

Usûlü bütünüyle devre dışı bırakılmamakla birlikte usûl üzerinde küllî bir yenilenmeyi zorunlu bir şart olarak kabul eden ikinci yaklaşım sahiplerine göre usûl ilmi gerek muhteva gerekse içerik olarak yenilenmelidir. Bu yenilenmede usûlün herhangi bir konusunu istisna etmek söz konusu olamaz. Usûlün nassların anlaşılmasına ilişkin konuları da nass dışı şer’î delillere ilişkin bölümleri de yenilenerek çağa uyarlanmalıdır.

İlk iki yaklaşımdan farklı olarak bazıları usûlün muhteva olarak yenilenmesine karşı çıkmışlar, bununla birlikte usûlün tahsilini ve anlaşılmasını zorlaştıran mevcut şekli üzerinde sınırlı bir yenilenmenin gerekliliğini kabul etmişlerdir. Bunlara göre usûl kitaplarında usûl ilmiyle doğrudan ilgili olmayan kelam, mantık ve felsefe tartışmaları çıkarılmalı, usûldeki tanımlar netleştirilmeli, usûlün tasnifi anlamayı kolaylaştıracak şekilde yeniden ele alınmalı, konuların anlaşılmasını sağlayacak şekilde örnekler sunulmalıdır.

Diğer yaklaşım ise usûl ilmini kendi içinde iki bölüm kabul ederek usûlün aslı kaynakları üzerinde bir yenilenmeye kapıları kapatırken tâli deliller üzerinde yenilenmeyi gerekli görmektedir. Bu yaklaşım sahiplerine göre Kur’an, sünnet, icma ve kıyas gibi deliller üzerinde bir yenileme yapmak mümkün değildir. Ancak

maslahat, örf, istihsan gibi tali deliller üzerinde yenilenme mümkündür.

Bu çalışma İslamî yenilenmeye dair çağdaş ekolleri ve onların usûle dair yaklaşımlarını ana hatlarıyla ele almıştır. Kuşkusuz bu görüşlerin her biri ile ilgili müstakil çalışmalar yapılması, usûl ilmi üzerindeki tartışmaların netleştirilmesi bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Abd Al-Salam Balaji, tatavvur ilmu usuli'l-fikh, (Beyrut, Daru İbn Hazm, 2010)
- Abdülmecid eş-Şerefi, el-İslâm ve'l-hadâse, 2. Baskı, (Tunus, ed-Dar'ut-Tunisiye li'n-Neşr, 1992).
- Abdülvehhab Hallaf, Ilmu usûli'l-fikh, (Küveyt, 1981).
- Ali Cuma, Havle kadiyyeti tecdid-i usûli'l-fikh, İslami ve Arap Araştırmaları Fakültesi dergisi, , 10, (1995).
- Ali Haseballah, Usûlü't-teşrii'l-islami, (Kahire, Dârü'l-Ma'ârif, 1976).
- Alparslan Açıkgenç, İslâmî Uyanış ve Yenilikçilik Düşünürü: Fazlur Rahman'ın Hayatı ve Eserleri (1919-1988) İslâmî Araştırmalar Sayı: 4, (Ekim 1990), 233.
- Fahd er-Rumi, Menhecü'l-medreseti'l-akliyyeti'l-hadise fi't-tefsir, 1. baskı, (Beyrut, Müesseset'ür-Risale,1993).
- Faysal Vezûz, el-Almene fi fikri Muhammed Arkoun, (Yüksek Lisans Tezi, el-Câmiatü'l-Ürdüniyye, 1990).
- Fethi Ahmet Polat, Modern ve Postmodern Düşüncede Kür'an'a yaklaşımlar Arkoun, Hanefi ve Ebü Zeyd Örneği, Marife Bilisel Birikim, 1 /2, (Güz 2001).
- Halim Sabit, "Örf Maruf" İslam Mecmuası, 10/1, (1330-1332 h.) 304-311; Şentürk, Modernleşme.
- Hamd el-Cemal, İtticâhâtü'l-fikr'l-İslâmiyyi'l-muâsır fi Mısır, 1. baskı, (Riyad, Dar Alem'ül-Kutub).
- Hasan et-Turabi, Tecdidü usûli'l-fikh, 1. baskı, (Suudi Arabistan, Ed-Dar'us-Su'udiyye, 1404h.).
- Hasan Hanefi, Hisar'uz-zaman'il-hadır "mufekkirun", 1. baskı, (Mısır, Merkez'ul-Kitab li'n-Neşr, 2004).
- Hasan Hanefi, Mina-el-nasi-ila el-vaki',baskı.1, (Beyrut, Darü'l-Madar, 2005),
- Hazza el-Gamidi, Muhavalatü't-Tecdid fi Usûl'il-Fikh ve Da'vatuhu Dirasa ve Tekvima. 1. baskı, (Suudi Arabistan, İmam Muhammed bin Suud Üniversitesi, 2008/1429).
- İbarhim Alaeddin, Cemaleddin Afagani, Hikmet Yurdu, sayı:12 (Temmuz-Aralık 2013). inci Yüzyılda İki Farklı Maslahat Yaklaşımı, (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), sayı 1, (Bahar 2013).
- İshak Özgel, Tarihselcilik düşüncesi bağlamında Kur'an'ın tarihsel yorumu: metodolojik bir teklif, (Doktora Tezi, Süleyman Demirel üniversitesi, 2002).
- İsmail Hakkı İzmirli, "İctimaî Usûl-i Fıkha İhtiyaç Var mı?" Sebülürreşad Mecmuası, 298. Kâşif Hamdi Okur, Son Dönem Osmanlı Düşüncesinde Fıkıh Alanındaki Tartışma ve Yaklaşımlar, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 12/23 (2014).
- Maruf Adam Bava, Menhic'ü İlmi Usûl'i-el-Fikh Beyne Et-Tecdid'ü-el-Matlub ve Et-Tebdid'ü-el-Merfuz, İslami araştırmalar ve Şeriat incelemeler dergisi, 2, (1433 h).
- Mehmet Boynukalın, Fıkıh Usûlünde Yenilenme İhtiyacı ve Ortaya Çıkardığı Tartışmalar (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1999).

- Mehmet Paçacı, "Kur'an ve Tarihsellik Tartışması", Kur'an'ı Anlamada Tarihsellik Sorunu Sempozyumu: Tebliğler ve Müzakereler, (Bursa, 1996).
- Mehmet Paçacı, Kur'an ve Ben Ne Kadar Tarihselsiz, İslam Araştırmalar, sayı: 15, (1996).
- Mehmet S. Aydın, Falur Rahman ve İslâm Modernizm, Journal of Islamic Research, sayı: 3, (ekim, 1990).
- Mehmet Ulukütük, Çağdaş İslam Düşüncesinde Yeniden Yapılanmanın Dilsel Şartları: M. Arkoun, M. Hanefi ve M.A. Cabiri Öğrneği, TYB Akademi, 2/4, (Ankara 2012).
- Mehmet Yolcu, Hasan et-Turâbî ve Et-Tefsîru't-Tevhîdî, Adlı Eserindeki Metodu, -Fâtîha Sûresi Tefsiri Örneği, Marife Bilimsel Birikim, 10 /3, (Yaz 2011).
- Mevlüt Albayrak, Muhammed İkbâl'in din felsefesinde Alfred North Whitehead'in etkisi, Dini Araştırmalar, 4/11, (Eylül 2001).1
- Muhammad Şelebi, Ta'lîlül-ahkam, (Beyrut 1981).
- Muhammed Abduh, Al-A'mal al-Kamila, Nşr: Muhammad Imarah, baskı. 1, (Kahire, Dâru's-Şurûk, 1993
- Muhammed Abduh, İslam ve nasraniye ma' ilim ve el-medeniye, (Mısır, Dar'ül Hadasa, 1968).
- Muhammed Abid el-Cabiri, Vichetü nazar, 1. baskı, (Beyrut, Merkez'üs-Sakafi el-Arabi, 1992).
- Muhammed Arkoun, Târihiyyetü'l-fikir'l-Arabî-l-İslâmî, 2. baskı, (Merkez'ül-İntima el-Kavmi, Lübnan, 1996).
- Muhammed ed-Desuki, Menhec cedîd li dirâseti 'ilm-i usûli'l-fikh, Şeriat Fakültesi Kanun ve İslami Araştırmalar dergisi, (1415).
- Muhammed el-Gazali, es-Sünnetü'n-nebeviyye beyne ehli'l-fikh ve ehli'l-hadis , 10. baskı, (Mısır, Dar'uş-Şuruk, Ty).
- Muhammed Gazâlî, es-Sünnetü'un-nebeviyye beyne ehl-i'l-fikh ve ehli'l-hadis, (Kahire, Dâru's-Şurûk
- Muhammed Hudari, Usûlü'l-fikh, (Mısır, 1969).
- Muhammed İkbâl, "Tecdidü'l-fikri'd-dîni fi'l-İslâm, Çev: Muhammed Adas, (Kahire, Dar'ul-Kitabi'l-Mısri, 2011.
- Muhammed İkbâl, İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu, (İstanbul 1984),
- Muhammed Reşid Rıza, Tefsiru'l-Menar, (Mısır, 1973).
- Muhammed Said el-Buti, Davabetu'l-maslahat fi'ş-Şeriatil-İslamiyye, (Mussesetü'l-er-Resala, 1973).
- Mustafa Karataş, Çağdaş Yazar Muhammed Gazâlî'nin Hadis ve Sünnet İlişkin Görüşleri, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 10 (2014).
- Mustafa Öztürk, Kur'an'ın Tarihsel Bir Hitap Oluş Keyfiyeti, İslâmî İlimler Dergisi, sayı: 1 /2, (2006).
- Nazik Saba Yared, er-Rahhâlûne'l-Arab ve hadâratü'l-garb fi nahnadi'l-Arabiyyeti'l-hadise, 1. baskı, (Beyrut, Müessesese Nevfel, ty).
- Osman Keskioglu, Muhammed Abduh(1266-1323 H. / 1849-1905M.), Nkara üniversitesi, İlahyat Fakültesi, (1970) 18.
- Recep Şentürk, İslam Dünyasında Modernleşme ve Toplum Bilim (Modernleşme), (İstanbul 1996).
- Said Akgündüz, Yirm
- Süleyman Tufi, Şerhu muhtasari'r-ravda, Müessesetü'r-Risale, 1. Baskı, (1987).
- Şevket Kotan, İslam Geleneğinin Dönüşümü ve Tarihselcilik Sorunu, Bilimname Dergisi, sayı: 6, (2004).
- Şevket Topal, Ziya Gökalp'in İctimâi Usûl-İ Fıkıh Önerisi Ve İzmirli İsmail Hakkı'nın Karşı Eleştirisi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi), 2, (2012),
- Vasfi Aşur Ebu Zeyd, el- Muhâvelâtü't-tecdîdiyyeti'l-muâsıra fi usûli'l-fikh, 1. Baskı, (Mısır, Savt'ül-Kalem el-Arabi, 2009).
- Yunus Apaydın, Fıkıh Usûlünün Temel Kabulleri ve Tarihselcilik, (İstanbul, İSAM, 2019).

- Yunus Apaydın, Klasik Fıkıh Usûlünün Yapısı ve İşlevi, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sayı: 1, (2003).
- Yusuf el-Karadâvî, el-Fıkhü'l-İslâmi beyne'l-asaleti ve't-tecdid, (Kahire, Mektebetu Vehbe, 1996).
- Yusuf el-Karadâvî, el-İctihat fi'ş-şerâti'l-İslâmiyye mea'n-nazariyyati't-tahlîliyye fi'l-ictihadi'l-muâsır, (Mısır, Darü'l-Kalem, 1996), 67 ve sonrası.
- Ziya Gökalp, "Hüsn ve Kubh", İslam Mecmuası, c. I sayı: 8(1329).
- Ziya Gökalp, Örf Nedir – İctimaî Usûl-ı Fıkh Meselesi Münasebetiyle; Hikmet Yurdu, 12/2 (Temmuz – Aralık 2013).

Discussions of the Renewal of Jurisprudence Fundamentals in the Modern Age

Soner DUMAN*
Shaker JABARI**

Extended Abstract

This research talks about the subject of renewal in the origins of jurisprudence in modern era. At the end of the 19th century, calls for renewal began to appear with names such as "renewal", "renaissance" and "reform."

Nowadays the subject of renewal in the fundamentals of jurisprudence is strongly present, also the studies and researches that are related to this subject are increasing as the number of modernist school and its followers increase because of technological and scientific development in the West.

The beginning of the call for renewal was at the beginning of the weakness of the Ottoman Empire, and the beginning of Western colonization of Arab and Islamic countries.

The call for renewal increased significantly at the beginning of the twentieth century. Furthermore the renewed calls for the fundamentals of jurisprudence at the beginning stemmed from Muslim scholars who were educated and graduated from Western universities such as University of Sorbonne, and it also stemmed from influenced by alien civilization, industrial revolution, and the French revolution against the Church. As the West progresses and develops, some begin to see that the Islamic society can only advance by following the West step by step.

Muslims began to write their proposals, solutions and opinions to keep up with Western civilization, some of the Muslim scholars focused on innovation in the areas of politics, society and military. On the other hand, a group of scientists focused on intellectual renewal.

There is no doubt that the sources of knowledge in Islam, the Qur'an and the fundamentals of jurisprudence. Since the texts of the Qur'an cannot be renewed and reformulated, most of the renewal concerns the basics of jurisprudence in the last 150 years.

* Professor, Sakarya University, Faculty of Theology, duman@sakarya.edu.tr, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-7232-9660>

** Sakarya University, Faculty of Theology, std_shaker@hotmail.com. Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0003-4135-8597>

In the article four schools were introduced to renew in the basics of jurisprudence, and the most important personalities and their views regarding this school.

Four contemporary schools have been identified dealing with the subject of renewal:

The first school: the modern mental school.

The second school: the school of rationality.

Third School: the school of modernists.

Fourth school: the school of historism.

In the modern mental school, renewal is dealt with through the Qur'an and Sunnah and the reconsideration of the method of devising Islamic rulings, and also by accepting the evidence dealt with from the Sunnah of the Prophet, especially what contained evidence from a Hadith related to the news of the Sundays, and they deal with the text from a rational point of view. Purely.

Rational school, renewal is addressed by matching religious evidence and texts with reality.

The modernist school deals with renewal by treating texts as historical sources, and cannot be applied to our modern time. Texts must be dealt with for worship, and try to find different bases for understanding and dealing with texts. With a focus on the views of modernists and their proposals and traditional criticism.

School of historism: They see Sharia evidence on its historical basis.

And through these schools Research the views of scientists are sorted in four directions.

The first trend: stop the use of the principles of jurisprudence in full.

The second trend: relevat the jurisprudence with modern times.

The third trend: rearrange and reclassify jurisprudence.

The fourth trend: considers that renewal can not be in the original resources of the legislation.

The first trend revolves around the complete cessation of the use of the principles of jurisprudence.

The second trend calls for the compatibility of the principles of jurisprudence with the modern era, as they believe that the fundamentals of ancient jurisprudence do not fit the circumstances of modern times and it is important to update the basics of jurisprudence through the benefit of sociology.

The third thought discusses rearrangement and reclassifying the fundamentals of jurisprudence from their point of view in order to suit modern times, through the reformulation of the principles of jurisprudence and get rid of unrelated issues that have entered into the books of the principles of jurisprudence, although it is not from them.

On the other hand, the fourth and final trend believes that renewal cannot be in the original sources of the legislation, namely: the Quran, Sunnah and consensus.

The proponents of this tendency believe that the text cannot be re-examined and understood in a different way and style, but in secondary evidence such as custom and interest.

At the end of the research: The areas of possible renewal in the modern era are addressed, through proposals related to the renewal of the science of origins, such as the reformulation of the books of jurisprudence, and leave what is not related to the science of jurisprudence.

Keywords: Renewal, Revival, Reform, Modernize, Jurisprudence Fundamentals.

